

ERDÉLYI MUZEUM

XXII. kötet.

1905.

4. füzet.

A szerető leírása a román népdalban.

(Első közlemény.)

Annyi bizonyos, hogy a bibliai első házasság nem volt szerelmi házasság. De az is bizonyos, hogy Ádám és Éva már az első látástól fogva szerették egymást, ellenesetben az egyik jobbra, a másik pedig balra menekült volna a paradicsom szép bokrai közé, hogy egymást többé meg ne láthassák. Így kétségtelen lesz az is, hogy a szerelem már az első emberpárt boldoggá tette mégis. Azóta egyetlen érzés sem csinált az emberek között annyi galibát, mint a szerelem; élveztette velük a legnagyobb földi boldogságot és keresztül hajtotta a legégetőbb szenvedések kalváriáján. A meztelen vadtól a biborosig hatása egyforma: boldogít vagy boldogtalanít. A boldog szerelmes a szerelmet dicsőíti, a boldogtalan átkozza. E kettő köré csoportosul a szerelem egész érzelemvilága.

A nép, a mikor a szerelem forгатagait tárgyalja, a szívet boldogító, vagy boldogtalanító érzelmekről nyilatkozik, vagy a kedvesével foglalkozva annak bájait írja le, a beszédnek kötött, tehát szebb formáját használja a *dalban*. Ezek az érzelmek, festések, leírások az egymástól távol álló népek dalköltészetében majdnem egyformán nyilatkoznak meg, a nyomukban támadó gondolatok néhol szó szerint egyezők. Hasonló körülmény, helyzet, érzelem a népek költészetében hasonló gondolatokat ébresztenek. A boldog szerelem minden népnél egyformán énekel, míg a boldogtalan hasonló keserűséggel jajong.

Kiválóan érdekes mindenütt az a jelenség, hogy a szerelmes szív a legszebb, a legtalálóbb szavakat igyekszik összefűzni érzése, gondolata, képzelődése kifejezésére. A nép fiának ez a törekvése megadja a népdalnak a saájtszerű eredetiséget, a mi a dalt formájánál, tömörségénél s a benne kifejezett gon-

dolat igazságánál fogva kiválóan széppé és érdekessé teszi. A nép gyermeke a maga erkölese, lelki világa és módja szerint nyilatkozik s ezt a lelki világot kifejező dal annyira megkapó, mint az a vadvirág, a mely a mezőn a maga színpompájában lábaink elé kerül, hogy önkéntelenül lehajlunk és leszakítjuk azt. A nép a maga dalában nem hazudik érzéseket, nem szenvedleg szívbántalmakat, az igazság s a szépség törvényeit sem tudja meghatározni; dala azért mégis megkapó, mert a nép fia csak akkor dalol, a mikor neki dalolnia kell; a mikor agya, szíve esordúltig tele van, hogy szükségesnek tartja a dalban érzéseit kiönteni.

A világ alig hinné, hogy a román dalköltészet oly végtelen gazdag legyen. A világ alig hinné, hogy az a toprongyos szenes oláh, a ki zsákjaival utcáinkat végig barangolja és a többi beözönlő vidéki „*paraszt*“, a ki aszfalt járdáinkon oly félve lépeget, oly szép, nemes s gazdag érzelemlággal bírjon, hogy oly elragadóan tudja kifejezni dalában azt, a mi szívében és agyában megfogamzik, hogy kedvesét oly élénk színekkel lefesse. A „kedves“, a „szerető“ leírását fogom kimutatni a román népdalban.

Tárgyam kifejtésére csak azt a dalanyagot használok fel, a mely Dr. *Jarnik J. U.* és *Bârșeanu András* „*Doine și trigături din Ardeal*“ (Bukarest 1885, a román akadémia kiadása) című gyűjteményében fordul elő, azért, mert az erdélyrészi, tehát a közvetlen közelségben élő nép dalköltészetét öleli fel és némileg rendezettebb a többi dalgyűjteményeknél.

A román néphitben a *szem* (ochiu) nagy szerepet játszik, kiváltképpen a varázsköltészetben a szemmel lehet valakit megigézni (deochiare), megrontani. Vannak emberek, a kiknek *gonosz* (igéző) *szemük* van (ochi reî). A gyermekeket különösen a nők szokták megigézni. Legnagyobb igéző erővel bír a kék szem (ochi albastri) és a nagyon tömött, dús, összeérő, összehajló szemöldök (sprincene îmbinate). Ezen néphitről különben köteteket lehetne írni.

Ennek a hitnek a hatása alatt áll a román ember a szerelmi költészetben is. Kiváló szerep jut itt is a szemnek, a szemöldöknek, a szemvégnek (coada ochiului), a szempillának (geană) és a tekintetnek, a kaesintásnak (ochire). Ez mind sze-

relmet fakasztó, igéző hatással bír az ifjú szívre, rabbá teszi a lelkeket. Arról a szerelmesről, a ki kedvesétől sem fenyegetés, sem más elrettentő eszköz alkalmazása daczára sem tud eltántorodni, azt tartják, hogy meg van igézve, rontva, babonázva.

Természetes, a szerető szív igen sokat foglalkozik a kedves szemével, annak tulajdonságaival. Dicsőíti a kék, a fekete, a szürke, a barna szemet, szóval minden színben felfedez valamelyes bűverőt, ami hatalmában tartja, a mi magához vonza, kapcsolja a szerető egész lényét. A leírás, a hasonlat mindig megkapó. Így:

„Kedvesem, olyan két szem, mint a tied, nincs több a faluban; de a világon sem lehet olyant találni: gyönyörűen fekete, mint az oltoványon az a cseresznye, a mely az árnyékban érik meg s érésében a nap heve által siettette nincs“. (36—37 l.)

„Kedvesem, imádom édes kék szemeidet, a melyek a szilvafák alá csalogatnak, hogy kivegyenek szép eszemből...“ (l. 36.)

„Te a szemeiddel csodát csinálsz kedvesem, amint belépsz a házba, világos lesz minden, a mint kilépsz, beborúl a lát-határ egészen“. (l. 40.)

Minden vétket a szemnek és szemöldöknek lehet tulajdonítani:

„Ha nem volna szem és szemöldök, vétkek nem volnának a világon, — a szemöldök és a szem ad okot minden vétkezésre“. (l. 8.)

„Kedvesem, húzd le fejed díszét (koszorúdat) a szemedre, a szemöldöködre, mert igen sok rosszba kergetsz velük engemet; különösen a szemvéget (coada ochiului) takard el, mert az a forrása minden vétkeknek“. (l. 18.) A román a szemvéggel szokott kaesintani, s azt azért tartja a legvétkesebbnek, úgy szólva a vétek és a bűn forrásának.

„Szép szemed beteggé tesz, szemöldököd feltámaszt; két szemed megijeszt, szemöldököd magamhoz térít“. (l. 23.)

A szem hívogat, a szemöldök ámit, biztat; a szem csal (l. 252); a szederszínű szem a szerelmes napjait rövidíti meg (l. 32), a szemöldök megöli; míg a kék az utczáról becsalja. A felhajló szemöldök lélekvesztő; a lehajló pedig lélekölő (l.

244) stb. A szem kezdeményező szerepét a szerelemben híven mutatja be a következő dal:

„A szép lány csak alsó ingbe és katrinczába a kapuba megy, a legény előtte halad el. A lány a szemével kacsint, a legény a kalapját faesarintva meg a szempillával visszavág, — a lány a keszkenőjét a szemére huzza; aztán kérditek még, hogy hogy születik a szerelem?” (l. 72.)

A fekete szemek (negrişori) bódító hatásúak, a barnák (bárnaci) ellenállhatatlanok. A szem egyáltalában a legértékesebb szerelmi tárgy.

„Hajts hé, hisz nincsenek ökrei, csak két szeme . . . hajts hé, hisz nincsenek tehenei, csak két barna szeme . . . Ne tekints a vagyontra, csak az összefonódó szemöldökre! (l. 375.) A szemöldököt azért ápolni kell, simítani (netezi), mint a kakuk szokta tenni a tollaival. (l. 400.) A szemet, a szemöldököt a szerelmes megcsókolja (l. 401), hogy a ki ezt a boldogságot látja, mérgében megpukkanjon.

Hogy a kékes (néhol a fekete) szem és összeérő szemöldök mennyire kívánatos és keresett, mennyire bódító és mennyire elfelejthetetlen, fényesen igazolja az a hét sorból álló dal (l. 18), a mi így szól:

„A szederszínű szemért megkerülöm az erdőket; az összefolyó szemöldökért összejárom a fél országot és Moldovának egyharmad részét is; a szent napként fénylő szemekért éjszaka összebódorgom a határbeli halmokat“. „A gyümölesfák között nézegetve, két fekete szemet pillantottam meg. Rajta fiúk legyünk vadászok s induljunk utánuk.“. (l. 369.)

Az erdélyi leányok mind fekete szemöldökűek, tartja a dal: csak kettőnek Harczoról van a szeme sárgásan megteremtve, hogy kívánatosabbak legyenek a többinél (l. 28).

A leány a következő üzenetet küldi a kedvesének:

„Mogyoróban bővelkedő mogyorós, mond meg a kedvesemnek, hogy a jövő vasárnapra készítse el szépen kalapbokré-táját; — két virág helyett tegye fel két szemem világát és a két toll helyére összefonódó két szemöldökömet“. (l. 40.)

A mikor a legény kedvesénél van együtt, a többi családtagokkal, a leány arra kéri őt:

„Édes kedvesem, a mikor menni készülsz, ints a szemekkel, vagy legalább a szempilláddal, adj jelt, hogy kikísérhesselek (l. 47.)

A vékony, finom (subțire) szemöldökű leány nem hűséges, esapodár természetű: „Vékony szemöldökű galambom, rosszul áll melletted a két szerető, — elégedjél meg egygyel s egyszerre kettőt ne szeress“. (l. 249.)

A legény kedvese szemeiről így énekel, a mikor azokat a legszebbeknek akarja hirdetni:

„Olyan szemeket, mint a minők a rózsámé, nem láttam az egész világon, csak a szászvárosi vásárban egy hintóban ülő urasszonynál, — de bizony még azé az uri asszonyé sem voltak olyan szépek, mint az én rózsám szemei“. (l. 394.)

A szem és a szemöldök, ha megtette kötelességét, ha hódított, és a szerelmezt már fogva tartja, jó a száj (gură) és az ajkak (buză) kultusza — no meg a csók (gură, sărut), a mi a román dalban igen gyakran fordul elő. A gură (száj) jelentése átment a csókra is; a román így mondja: dăm gură (adj száját, adj csókot); gură dulce, édes csók (édes száj). A *csókol* igét már nem a *gură*-ból képzik, hanem a „sărut“-ból (csók) használja a *săruta* alakot a (latin *salutare*; [r]). A *țuca* = csókol, szintén használatos a népnyelvben.

A csók már a boldog szerelem részegítő itala, a miből a sok is kevés. A táncszó erre vonatkozólag találóan jegyzi meg, hogy a csókot ha kalánnal osztogatnák, akkor sem lehetne vele jól lakni (l. 389). A szerelmes, ha egyszer kedvesénél megízlelte azt, már nem ismer többé akadályt, megküzd minden veszélylyel, csakhogy kedveséhez férhessen. A román embernek csókolódó természete van. Ha kissé iszik, a kocsmában összeöleli és össze-csókolja a barátait; ha a legényt katonának viszik, össze-vissza csókolja a pajtásait; ha rég nem látott ismerősére akad, megcsókolja azt; jóban, rosszban a csóknak tehát nagy szerepe van a román közéletben. Egy időben Kis-Halmágyon valóságos *csókvásárt* tartottak a környékbeliek, a miben különösen a fiatal párok vettek részt. Vásárok alkalmával lehet legkiváltképpen a román embernek ezt a természetét kikapasztalni, a hol mulatni szokott, s a hol rég látott ismerősök jönnek

össze. Lehet képzelni, hogy a román szerelmes, ha már odáig jutott, mennyire kihasználna minden alkalmat, hogy ez úton boldog legyen. Ha a viszony nyilvánvaló, már nem sokat teketoriázik, kedvesét megcsókolja a táncban, az utcán, az aratóban, a fonóban. A leány rátartósabb, szemérmetesebb, a nyilvánosságot lehetőleg kerüli s nem szívesen tűri a szerető ezen túlkapásait, mindig szabadkozik és mindig elpirúl.

A csókot, a dal szerint, a pap sem tartja bűnnek; olyan csekélység az morális szempontból, a min fennakadni egyáltalában nem érdemes. De nem tanácsos azért már lefoglalt területen úzni ezt a mesterséget. Valakinek a feleségét, vagy a kedvesét megcsókolni, nem tréfa, e miatt bizony sok véres összeütközés történt a múltban s történni fog a jövőben.

A szerelmes a kedves *ajkait* a következő jelzőkkel ékesíti fel: „rózsa ajkak“ (buză de trandafir (21. l.; ca rujile l. 39), „bibor ajkak“ (b. marmanzii, l. 367.); „vékony ajkak“ (buză subțirele u. o.), „lány ajkak“ (buză moi, 26. l.), ez a jelző a leggyakoribb a szerelmi dalban; „levél-ajak“ (ca frunzele l. 32.), itt ez a jelző az ajak alakjára, finomságára vonatkozik; „édes ajkak“ (buză dulci l. 83); „csókolni való ajkak“ (buză de sărutat l. 168); méztóba itatott ajkak (b. adăpate în tău de miere l. 28); piros ajkak (buză rumeioare l. 374); diák ajkak (buză de diac l. 432). A nagy és a fonnyadt, petyhüdt ajkak (buză mari și lăbărțate l. 169) nem kedvesek a román legény előtt.

A *száj* kristály pohár (păhar de elistar l. 20); raj vagy lépes méz (fagur de miere l. 21; fagur dulce l. 33), ez a jelző igen gyakori a dalköltészetben; szőlőgerezd (strugur de vii l. 25); drága (scumpă l. 26); édes (gură dulce); piros (rumeioară l. 61); a csalódott leány: sült szájjal marad el (eu guriță friptă l. 84); eladó száj, csók (gură de vëndut); paraszt száj (gură proastă l. 370); illatos száj (a mirosi) stb. Ime a példák:

„Jaj, lelkem, a te szádat sokért nem adnám oda! Nem egy két aranyért, két ezer ökörért sem. Az aranyoknak végére járhatnak, de a te szádnak soha. Tizezer ökör sem ér fel a te lány ajkaiddal“. (l. 26.)

„Viola csokor, édes a te szád néném, édesebb már nem lehet, mert olyan, mint a szőlőgerezd! Sem nem édes, sem

nem kesernyés, épen olyan, mint a milyennek én szeretem!“ (l. 25.)

„Zöld levél, három vesszőszál, a három kedvesem közül melyikhez menjek? A hegy tulsó oldalán lakóhoz, a ki szép, mint a nap; az úton túl valóhoz, a ki mint a pávatoll olyan ékes; a szomszédban lakóhoz menjek-e, aki olyan mint a vilá-gosság, szája édes mint a rajméz, hogy a ki megízleli egyszer, el nem válik tőle többé.“ (l. 33.)

„Az ifjú édes szerelmeket nem a virágok szülik, hanem a vékony ajkak, a gyűrűs újjak és a nyak, a mi gyöngyökkel van felékesítve“. (l. 79.)

„... Nem vétkezel-e bátya, hogy elhagysz a faluban vérző szívemmel?... szemeid megcsaltak, szemöldököd biztatott és ajkaid sorvasztó betegségbe döntöttek!“ (l. 252.)

„Emlékszel-e bátya, a mikor estvéneként hozzám jöve mézes poharat kértél és én édes ajkaimat nyújtogattam oda... Kértél a pohárba bort és én egész számat nyújtottam neked! (l. 258.)

„Az ördög tudta előbb néne, hogy tested virág és ajkad lépes méz, ha tudtam volna, rég elvettelek volna s ma már az urad volnék“. (l. 364.)

„Hopp, nénikém, ne engedd, hogy a vitéz csöppnyi esó-kért meghaljon, egy ilyen kis dologért a pap sem von kérdőre, egy esókoeskát még a pap sem tud be bűnül“. (l. 366.)

„Tegnap a hegyoldalon sötétedtem be egy kis paraszt esó-kért; tegnap a keresztnél sötétedtem be egy kis édes szájért“. (l. 370.)

„Páva fióka, jőjj át az úton a bácsihoz, hadd kóstoljuk meg jó-e már a bor? A bor édeskés, piros, mint a te ábrázatod, vörös szőlőszemekből szűrve, mint a te kedves ajkad!“ (l. 273.)

„Ha tudnám, hogy a paradicsomba jutok, Mihály papnak vennék szekeret és lovat; de tudom, hogy nem jutok oda, mert nagyon szeretem az édes csókokat“. (l. 273.)

„Négy ágú rózsafa, anyám dokornak szült a lányok részére, hogy a hányat meggyógyítok, mind megköszönjék nekem. Nem is adok keserű orvosságot, hogy bánatot idézzek elő, rózsapiros ajkakkal gyógyítok, a melyek a lányoknak nagyon tetszenek“. (l. 374.)

„Édesem, tudom, hogy a te ajkaid sincsenek drágakövekből, hanem bőrből, mint az anyémek, lágyak, finomak, jer csokolódjunk velük! (l. 391.)

„Fodor hajú bátya, mért vagy olyan büszke? Ha a te fürteid gyöngyök, az én szám édes, mint a lépes méz“. (l. 403.)

„Kertünk fenekén egy derék legény négy ökrét legelteti, s mind küldözgeti a szolgálit, hogy küldjem el ajkaimat hozzá. Nem vagyok bolond, hogy ily fonák dolgot elkövessek, jöjjön el az ökrök gazdája maga, mert jól ismeri az ajkak törvényeit“. (l. 405.)

„Órizz meg engem drága Istenem a hegyes ünőtől, a rest szeretőtől, az olajos borsótól és a nagy ajakú leánytól“. (l. 432.)

A szájra, valamint az ajkakra szóló jelzőket jobbára a szerelmi csókra is vonatkoztatják. A csók „édes, mint a lépes méz“, ez a leggyakoribb hasonlat; olyan valami, a mire a földi halandó epedve vágyik; földi utólérhetetlen édesség, a mi az embert boldoggá teszi. A különféle csókok között legédesebb a diák- (l. 74) és a pásztor-csók.

„A büszke leányokat nem lehet ám vadbogyóval eltartani, hanem mákmaggal és diák-csókkal“ ...

„Ujuju, te mákvirág, édes a diák csókja (szája), olyan mint a méz“. (l. 410.)

„Hallod-e lányom, pásztor kér feleségül, hozzá mégysz-e? — Hogyne mennék jó anyám, mikor a pásztor csókja olyan édes“ ... (l. 76.)

A legény különbséget tesz a leány és a menyecske csókja között; a törpe leány csókja különbözik a magas leányétól, amaz a legény bocskoros lábára ágaskodik fel, hogy szeretőjét megcsókolhassa, míg a magas leány a kapu tetején át osztogatja a csókokat; az öreg és a fiatal, a gazdag és a szegény, a szerető és az ellenszenves leány vagy legény csókja más és más.

Az *arcz* (față, obraz) a román szerelmi dalban szintén nagy szerepet játszik. Leginkább az arcnak a színe érdekli a szerelmezt. Nőnél a fehér (f. albă l. 242), a rózsaszínű (f. de trandafir), a piroskás (f. rumenioară), a tejhabszínű (spuma laptelui), a virágzó (f. inflorită) arcbőr a szép. A legény arca

szép, ha olyan piros, hogy piros vért látszik kiizzadni. A fekete (f. neagră), a földszínű (ca pământu), a feketés (inegrită) a hervadó, fonnyadó arcz a szenvedő szerelem kifejezője; a ránczos ábrázat (față sbăreită) az öregeké. A fehér szín leginkább az elkényeztetett, munkától féltő, úriasan kényeskedő (față de doamnă) egyénekénél fordul elő, míg a piros szín az erőteljes, egészséges munkás és egyúttal a boldog szerelmesek tulajdona. A piros arczszín általában férfinél, nőnél egyaránt kedvelt; a nők ezt gyakran mesterséges úton idézik elő kendőzés, pirosítás (rumeneală) útján, a mit aztán a dalban, különösen pedig a táncszókban erősen gúnyolnak, a miről később még szó lesz. Nagyon szép a leányarcz, ha azt mondják róla, hogy papírra van festve (scrisă în hârtie, l. 20). Az „arczezal földre terülni, borúlni“ (a pune fața la pământ) kifejezés gyakori a bánatos dalban, halált, vagy legalább nagy szenvedést jelent. Az arczot vidámmá, kedvessé, vonzóvá teszi a mosoly, a kaczagás (zîmbet, ris), míg a sírás, a könny (plâns, lacrimi) elhervasztja azt. A szerelmes bánata mély, ilyenkor vérkönyeket hullat (l. de sânge), sír a szíve, a lelke (inima, sufletu), a könnyei patakként folynak (curg pârău) és ilyenkor nem talál vigasztalásra, enyhülésre (stîmpărare) sehol. Az arczszínnek ez a legnagyobb ellensége.

A *fehér homlok* (fruntea albineată) édességgel tölti el a keblet; a szerelmes szeretne hársfa-kertben halni meg, homlokát kedvese mellére lehajtva (l. 382.) A leányok sok vidéken bársony pántlikát viselnek homlokukon, erre vonatkozik több gúnyvers, hogy a bársony pántlikás leányok nem tudnak juhot fejni (l. 424.) Férfiaknál, mint az értelem kifejezője, előnyös a széles homlok (frunte lată). A *fogak* (dinți) leginkább a drága gyöngyökhöz hasonlók (mărgaritari); az ép fogsoroknak a szerelmesek előtt nagy értékük van, míg a foghiány (știrbă) sok gúnyforrásra ad alkalmat. Különösen a vén özvegyeket, vagy vén leányokat gúnyolják, akik minden áron férjhez szeretnének menni, jó vacsorát, pénzt kínálnak, hogy a legények ne vegyék észre a foghiányt (l. 20, 420, 431, 447). A megcsalt szerető átkozódása: törnéd el mind a két karod, hogy fogaid között tartsd a gyeplőt, hogy el ne mehess leánykérőbe (l. 266). A haj

(për) alakja, színe, és lágysága nem hagyja érintetlen a szerelmes szívet. A leány a haját vidéki szokások szerint egy vagy két fonatban szabadon a hátán leeresztve, a kis leányok homlokukra apró gyűrűkbe (bertițe) fonva, az asszonyok kontyba fonva (conciu) keszkenő alatt viselik. Az asszony fejről a keszkenőt lerántani, hogy kontya látszódjék, rá nézve a legnagyobb sértés, valamint a legnagyobb gyalázat, ha egy nőnek a hajfonatát vágják le. Az aranysárga színű (galbin, gâlbior) haj mindenkinek tetszik. A leány kicsibe veszi a legény elmaradását, azzal vigasztalja magát, hogy a haja sárga, a mi minden derék legénynek tetszik, hát kap még elég szeretőt (l. 20, 233). Kiválóan kívánatos a hosszú sárga haj (l. 152). A haját és annak lágyságát a selyemhez hasonlítja (mătasă moale, de mătasă), ismét csak a sárga selyemhez: kedvesem haja lágy, mint a selyem, mint mikor a len virágzik (l. 35). A befonott haj boldogabb állapotra mutat; a haját a legény is epesztő vágyában virággal fonja be (l. 286), hogy tetszetősebb legyen; a leány távozó kedvesének igéri, hogy kibontott hajjal fog utána epekedni (l. 110). A leány egyik főekessége a hajfonat (cosiță), a legény azért átkozza meg a leányt úgy, hogy: „hüllana el a hajfonatod“ (l. 101). A sárga hajfonat előnnyel bír, a fekete szintén dicséretet (l. 232); a hosszú hajfonat a szépség kellékei közé tartozik. Az epesztő vágy, a román leány hite szerint, a haját hullatja, azért kéri a legényt, küldje el kalapbokrétáját, készítsen magának azzal lúgot, hogy a haját mossa meg, hogy a haja hullása megálljon. (l. 88.) Az asszony bánkodása közben azt mondja, lenne csak még egyszer leány, tudna élni a világgal, virágot hordana hajfonatában és estvéneként csókokat osztogatna. (l. 297.) Hajfonatára esküdni a leánynak szerelmet, a legjelentősebb eskü a legény részéről. A legényt a bánat, a kedvese utáni epedés megőszíti (căruntate) (l. 323). A fodor, göndör (creț) haj, hajfür, hajfonat, a férfiaké különösen igen tetszetős. Az elhagyott leány abban bízik, hogyha haját kifodorítja (përul a face inele) nem lesz több olyan szép leány, mint ő a világon. (l. 236.) A fodrokat gyöngyöknek (mărgele) képzelettel; a fodros hajú legény rendesen büszke (l. 277, 463). A körítve vágott hajú (retezat) legény rendesen katona

viselt szokott lenni s azért a szerelem forgatagában előkelő szerepet játszik. Az elhalt s eltemetett katona hajából balzsamvirág (calapër) kél ki. (l. 324.)

A románban a *férfi*, a férj kifejezője: *bárbat* (szakálás), mégis a népköltészetben kevés adattal találkozunk e tekintetben. A szakál nincs dicsőítve sehol, ellenkezőleg az elhanyagolt arcz vagy gyászos állapot jelzője gyanánt fordul elő. (l. 246, 300.) A bozontos szakál (b. stufoasă) az arczot elékteleníti, hogy rá se ismernek többé (l. 300). Szakált növeszt az idegenben járó, keserve jelélül; gyakran a katona is. A legény arról panaszkodik, hogy a míg fiatal leányokat szeretett, még ért valamit, de a mióta menyecskéket szeret, mód felett nő a szakála (l. 367). A leány átkozódása: „szakálig üljön a vérben“ (l. 281) gyakori. A katona szintén szakálig érő vérben szokott járni (în sânge până 'n barbă) (l. 327). A szakál kis szerepe a népköltészetben onnan van, hogy a román férfiak, a legények különösen, szakált ritkán viselnek. A *bajusz* (musteață) már gyakrabban emlegeti a szerelmes leány és a szó kicsinyített alakja (mustăcioară) divatosabb, a mi azon a körülményen alapszik, hogy a kis, a fiatal, a kiszökellő bajusz tetszetősebb a nagy, durva bajusznál, a mi az arczbőrt elvágja (taiă față, l. 246). A női szív büszke reá, ha oly szeretőre tesz szert, a kinek a bajusza még ki nem pelyhezett (l. 39), az ilyen legénynek a pusztulása Isten ellen való véték (l. 108). A fekete kis bajusz nagy ékessége a férfi arcznak (l. 136). Legényeknél az üde fiatalságot a bajusztalansággal (tênăr fără musteață) emelik ki (l. 449). A távolban eltemetett román katona bajuszából fodormenta (mintă creață) hajt ki (l. 324).

Az *orr* (nas) leginkább a táncversekben fordul elő. Gúnyolják a nőknél a hosszú orrt. A hosszú orru nők, a mint ebédet visznek ki a határba övéiknek, megbotolnak benne (l. 433) s a levesféle szétfoly a földön. A nagy orrt a szekerezéhez (topor) hasonlítja a gúnyolódó; s jaj a leánynak, a ki pirosítót használ s az orrát festetlen hagyja, sok maró gúnyt kénytelen elszenvednie (l. 441). A leány hűtlen kedvesét úgy átkozza, hogy orrán-száján omoljon ki a vére (l. 246). A legények orrukra húzzák le a kalapjukat, a mikor a leányok előtt begyeskednek ;

a legény-büszkeséget voltaképpen ezzel fejezik ki. A besorozott legényeknek a keserűségét növeli az a körülmény, hogy a legények salakja otthon marad; s ezek orrukra lehúzott fövegeikkel bajt okoznak a falu leányainak (l. 298).

A leány *emlője* (títe) a szerelmi dalban gyakran van megénekelve. A legény ha csak látja is, erőt veszít, lábai felmondják a szolgálatot és semmire se jó (l. 381.) Vágya érinteni azt és kérdi is a leánytól, nincs-e valami módja annak, hogy vágyát elérhesse. A lány engedelmet ad reá, csak kéri a legényt, hogy gyöngéden bánjék el vele (l. 380). A legény megénekli a fiatal leány bájait; szereti a bárányokat, a mikor a szárjuk növésnek indul; de jobban szereti a fiatal leányokat, a mikor keblük duzzadozni kezd (l. 76). A kebel az emlékkel, a kertet a virágokkal juttatja eszébe (l. 28) a szerelmesnek. A szép fehér arcú leányról a dal azt énekli, hogy még szopik; az arcznak a fehérsége ebből táplálkozik (l. 177). A leány fiatalságát a szopással gyakran fejezi ki a dal (l. 390). A *kebel* (sin) virágos kert (l. 28); bármily öreg legyen valaki, mégis almát szeretne enni a leány-kebelből (l. 467), mert a gyümölcs onnan a legédesebb, a legizletesebb szokott lenni. Meghalni is a leány kebelén szeretne a legény, (l. 383); bánatát csak azon tudja enyhíteni. (l. 132) A leány a szerelmesét a keblébe szeretné elrejtteni (l. 7). Oda szeretné eltemetni az epesztő vágyat (l. 93) is. A kebel tele van vágygyal, reménnyel, szerelemmel (l. 94). Némely vágy oly erős, hogy a bebelben el sem fér (l. 109). A leány sem tud másutt enyhíteni szerelmi vágyán, csak a kedvese kebelén (l. 138); keblében érezi a kínokat a szerelmes távozásakor (l. 143). A távolból, ha rágondol a leány dús keblére, sohajt és leveri az epesztő vágy (l. 31).

A *mellén* (piept) viseli a leány a gyöngyeit. A legény kéri a bükkfákat, bocsássanak le minél nagyobb árnyékot, hogy a kedvesével elpihenhessen alattuk, mert az ő kedvese nagyon gyöngéd és a gyöngyökkel telt mellét égeti a nap (l. 20). A leány kéri a kedvesét csak a kapuig jőjjön bár, hogy a melléhez szoríthassa s így enyhíthessen szíve bánatán (l. 143.) A mellből nagyot sohajtani (l. 494) rendes szokása a szerelmesnek, a ki nem ismer semmi akadályt, bár a víz a melléig érjen,

mégis kedveséhez megy (l. 15). A katona panaszkodik, hogy a mellét tönkre teszi a bornyú s a puska (l. 303) és a nagy keserűség, a mit ott hordoz magával (l. 307). A szerelem ron-tókat átkozzák, hogy mellig érő vérben üljenek (l. 281).

A szeretett leány *karjai* (brațe) rozmarin illatúak (l. 20); az édes anyai gondnál többet érők (l. 14), azért a legény szün-telen azok közé vágyik (l. 372). A leány nem tudta, mi az édes boldogság, a míg karjai közé nem zárta szép ifjú arczú kedvesét. (l. 22.) A szerelmes szeretne fa lenni, hogy rokkát csináljanak belőle, hogy leány-kedvese azt karjai közé szorítsa (l. 368). A legény s a leány a karjaikra támasztott fővel szoktak gondolni a szeretőre (l. 12); s szenvedésük nagy, ha azt más karjai között gondolják, vagy látják (l. 97). A leány arra kéri az anyját, engedje meg, hogy annak a karjai között alhassék, a kit sze-ret (l. 96); a legény meg arra kéri a kedvesét, ölelje át, mert meghal az utána való vágy miatt; könnyörüljön meg rajta, hisz Isten ellen való véték volna meghalni oly fiatalon, mielőtt még ölelni megtanúlt volna (l. 103). A ki nem szereti a feleségét, jégesapot szorít a karjai között (l. 183). A leány karjaira veszi cselekedeteit s kedvese mellé állva, úgy ad számot azokról az örök bíró előtt (l. 190). A leány átkozódásai között azt kívánja hűtlen kedvesének, hogy nehéz betegség érje utól, tavaszra meghaljon, hogy a házból hatan vigyék ki, kettő a kezét, kettő a lábát és kettő a karjait karolván át (l. 266).

DR. MOLDOVÁN GERGELY.

Aladdin, vagy a csodalámpa.

I.

Az Ezeregy éjszakának egyik leghíresebb meséje, a melyből a legkiválóbb dán költő, Oehlenschläger remek drámai regét alkotott, a mely a skandináv költészet egyik legnagyobb büszkesége.

1639-ben Schleswigben találtak két aranyszarvat. A népvándorlás korából származtak, hozzávetőleg 560-ból Kr. u. A kisebbik szarvon germán rúnák voltak, s mind a kettőt különböző ábrázolatok, kigyók, csillagok stb. díszítették, a melyeket különféleképen magyaráztak. A két szarvat körülbelül 16,000 koronára becsülték s a közönség első sorban ezért tolongott annyira a nézésükre, a midőn a dán királyi műkincstárba kerültek. Ezt a két szarvat egy aranyműves ellopta és beolvasztotta (1801).

1802 egyik téli délelőttjén Kopenhágában egy fiatalember látogatást tett *Henrik Steffens* egyetemi tanárnál, s ez a látogatás teljes tizenhat óráig tartott. Az ifjú *Adam Gottlob Oehlenschläger* volt, a kit a dánok legnagyobb költőjüként tisztelnek. 1779-ben született, elég sanyarú gyermek- és ifjúkort élt át, de korán jelentkezett nagy tehetsége is. Álmadozó, könnyelmű ifjú volt, tele képzelemmel és tűzzel. Az élet sanyarúságain átsegítette naiv lelke és öntudatlanul költői világot alkotó fantáziája. Határozatlan és tétlen volt sokáig; hol költői, hol egyéb művészeti hajlandóságok gerjedeztek benne, de végleges irányba egyik sem tudta terelni. Sok költeményt írt a XVIII. század modorában, a midőn a költészetet megtanulható mesterségnek nézték, a melyben fő a szép gondolatok, a tanulás és a művészi forma, s mellékes a képzelem és az érzelem. Ám sok

egyéb hatás is jelentkezett nála s költő-elődjei a nemzeti múlt felé is terelték figyelmét. A különböző hatások alatt szelleme nem tudott kibontakozni. Egy pillanatnak, egy termékeny eszmének kellett szíve gyúlékony kamrájába húllani, hogy abban a költészetnek egész virágos kertje fakadjon.

Ez a pillanat elkövetkezett, a mikor Henrik Steffens (1773—1845) a dán fővárosba jött s előadásokat tartott a német romantika és az újabb, Schelling-féle természetbölcseletről. Lángoló lelkesedéssel hirdette az előző századdal szemben, hogy a költészet önmagában véve is oly értékes, hogy a leggazdagabb tehetségnek is kizárólagos életföladatává lehet; nem mellékfoglalkozás, hanem beces, örök időkre szóló élettartalom lehet. De ez a költészet nem iskolai tanúlmány, hanem a léleknek a természettől adott tehetsége, a melyet első sorban a képzelet és az érzelem táplál, a melyek nélkül csakúgy nincsen valódi költészet, a mint nincsen harmonikus emberi lélek sem. Steffens ezenkívül a nemzeti múltra terelte hallgatóinak figyelmét, a melyből a csüggeteg és tartalmatlan jelen táplálkozhatik és nemes, eszményi életföladatainak tudatára ébredhet. Hirdette a természeti tünemények kapcsolatát az emberi lélekkel s azoknak szimbolikus jelentőségét.

Steffenst három nemzet tanítójának nevezték, és méltán. A skandináv költészet az ő eszméinek hatása alatt kelt új életre. Kopenhágai előadásain az egyetemi hallgatókon kívül tömérdek ember jelent meg, férfiak és nők, ifjak és aggastyánok egyaránt. A hallgatók között volt Oehlschläger is, ámde szunnyadozó lelke lassan ébredt. Végre az a tizenhat órai beszélgetés megnyitotta előtte a költészet mesés világát. Megtalálta naiv öntudatlanságban álmadozó lelke azt a csodalámpát, a mely életét ezentúl bevilágította és mérhetetlen szellemi kincsek birtokosává tette. Olyan csoda történt vele, mint némely mesebeli hősökkel: rejtőző, esendes ifjúság alatt titkon nő meg a lelkök és senki sem sejti, mily dús kincsek pihennek a mélyén; de egyszerre az idő betölttével előtermenek a homályból és világhódító útra indulnak. A rejtett lelki tehetségek ilyen hírtelen megnyilatkozására illik a német költő szava: „A csodás tündérvilágba csak csoda röpíthet át”.

Oehlenschläger hazament Steffenstől s lelkében rajzottak az eszmék. Elvonúlt lelke előtt egész eddigi pályája: tanulmányai hazájának hajdankoráról, nemzete nagy költői, a kik hazafias és nemzeti mithologikus tárgyakat dolgoztak föl; az elragadtatással olvasott Schiller; a plasztikus és mégis olyan szenvedélyes Goethe; kicsiny nemzete jelenkori ébredése és küzdelmei és szerelme egy gyönyörű fiatal leány iránt. A valódi költő fölébredt benne; lelkébe hullott a tavaszi napsugár, az üde reggeli harmat: s a nemzeti nagy múlt, és a remélő jelen, az örök emberi érzelmek, a természet szépségei, mind — mind a legszebb költeményekké váltak lelkében, a milyneket dán nyelven addig nem zengett egy költő sem.

A Steffensszel való beszélgetés utáni reggelen írta *Guldhornene* (Az arany szarvak) című híres költeményét, a mely a fönt említett eseményt tárgyazza és az újabb dán költészet kiinduló-pontja lett. A költő az eseményt szimbolikusan fogja föl. Sokat fáradoztak tudós elmék a nagy hajdankor földerítésén. Ámde sok maradt a homály- és tömérdek kutatás veszett kárba olyan döntő fölfedezések hiján, a melyek a hajdankort megvilágították volna. Ekkor a régi germán istenek a lelkes munkát megjutalmazandók, két arany szarvat juttattak a múltért lelkesülő nemzedéknek; de nem tudós elme találta meg ezeket, hanem szép enyhe tavaszi napon egy szépséges, ártatlan leányka. A mikor a madár dalolt, harmatgyöngyök reszkettek a virágok szirmain, a melyeket a szellő ringatott, akkor lebegő lábon lejtett egy leányka a réten át. Ibolya koszorúzta fejét, rózsás areza égett s két keze olyan volt, mint a lilium. Fürgén szökelt, mint az őzike, szívében rügyezett a vágy zsöngé bokra, a mikor egyszerre megbotlik s lenézve a földre, aranyat lát fényleni maga előtt s ámuló lélekkel emeli föl hófehér keze a fekete földről a vereslő aranyat. A két arany szarv jutalmul adatott a hazafias buzgalomban égő lelkeknek; ámde a későbbi nemzedék nem volt méltó az istenek adományára s a lelkese-dést nála üres kíváncsiság váltotta föl. Azért az istenek megharagudtak és a lelketlen utódok szeme elől eltűntették a nagy nemzeti kincsét.

A hatás, a melyet ez a költemény a nemzetre gyakorolt,

leírhatatlan. Minden szem a lelkes ifjú felé fordúlt, a ki a nemzet egyetememes vágyának olyan művészi kifejezést tudott adni. S a nemzet lelkesedése egyre nőtt, a midőn látta, hogy a hajdankor nagy kincse az ifjú költő lelkében van és egyre-másra kerül elő onnan, halhatatlan művekben. A költő maga is szinte meg-részezszik a saját gazdagságától. S az ifjúság gondatlan pazarlásával szórja kincseit. A mikor ebből a mámorból öntudatra ébred, akkor írja *Aladdin, vagy a csodálatos lámpa* című drámai regéjét (1804—5), a melyben tulajdonképen a maga lelki fejlődését rajzolja, olyan dús és hasonlíthatatlan költőiséggel, mint a minővel Vörösmarty Csongor és Tündéjében találkozunk.

II.

Alif leila va leila, Ezeregy éjszaka! Ki ne emlékeznék ennek a gazdag gyűjteménynek egy-egy elragadó meséjére, a melylyel a bájos és okos Seherezáde megszelidíti az ő női hűtlenségén fölbőszült szultánját. Körülbelől kétszáz esztendő óta ismeretes az európai világ előtt ez a könyv, a melyben perzsa és hindu, arab és egiptomi és sok más eredetű mese találkozik együvé. Neves európai költők nem egyet dolgoztak föl közülök. Szindbad a tengerjáró, Harun Arrasid kalifa kalandjai, Ali Baba és a negyven rabló, Abul Hasszán, A három nővér, Nureddin és a szép perzsanő és annyi más csodásan szép mesére ki ne emlékeznék, mikor a gyűjtemény jórészben nálunk is közkezen forog? Sőt van olyan is, a mely megváltoztatott néven a ponyvára került, hála boldog emlékezetű Tatár Péter buzgóságának. Ilyen a Xa-Xa barlangbeli lakat, a mely nem egyéb, mint változata czímbeli regénknek.

Aladdin meséjének alapvonalai a következők:

Egy szegény szabónak és feleségének van egy kedves, rokonszenves, de mihaszna fia, a ki tétlenségével halálba kergeti apját. Ezt egy afrikai bűvész meglátja Iszpahan utczáin és czéljaira alkalmasnak találván, elviszi a csodalámpa barlangjáiig, ott ellátja egy varázsgyűrűvel s leküldi egy rézlámpáért. A fiút el akarván veszteni, a barlangból való kiszállás előtt elkéri tőle a lámpát s a mikor az nem adja oda neki, haragjában varázsoló-

szavával a fiút a barlangba zárja, ahonnan ez a varázsgyűrű erejének véletlen fölfödözése után kiszabadul. Gondtalan életre tevén szert, megkomolyodik, sokat megfordul tapasztalt emberek társaságában s végre meglátja a szultán leányát, a kit megszeret és anyjával megkéret a maga számára s hallatlan kintések és a nagyvezér fia lehetetlenné tételének árán meg is nyer. Boldogul él, de a varázsló alattomosan hatalmába keríti a lámpát s tönkreteszi boldogságát. Porig való megaláztatásából esel útján kiszabadul s a varázsló boszút állni akaró fitestvérenek terveit is megghiusítván, végre zavartalan boldogságnak örvend.

Ez a mese, a mely meglehetősen hosszadalmas, de motívumai révén az eszmélkedő olvasó előtt is mind érdekesebbé válik, az Ezeregyéjszakában igazában egyszerűen csak mese, minden megokolás nélkül, a melyet a jellemrajz és a különféle helyzetek rajza útján még nem egy tündérmesében is megtalálhatunk. Akáresak Árgirus királyfi tündérregéjét olvasnók, a melybe csak Vörösmarty költői intuicziója tudott eszmei tartalmat belevinni. A dán költő törekvése ugyanaz, a mi a magyaré; de a míg a nyelvben a két poéta versenyez, addig a jellemekre fektetett megokolásban a dán költő sokkal szerencsésebb.

Iszphában vagyunk. Musztafa szabó varr és felesége fon s a két szülő kamaszodó mihaszna fiáról beszél. Midőn a hazatérő fiút, Aladdint, az apa meg akarja fenyíteni, szerencsétlenül jár, egy drága ruhát éget el, a melynek az árát soh'sem tudja megtéríteni s azon való keservében meghal.

Afrika a varázslók régi hazája; ott él Nureddin, a ki hosszú életét a mágia szolgálatában töltötte el és végre rájött, hogy a perzsa főváros közelében van egy barlang és abban egy rézlámpa, a mely a leghatalmasabb szellemeknek parancsol. Ámde ezt a lámpát a barlangból csak a természet egyszerű, vidám fia hozhatja ki. Hiába töpreng birtokbavételén a kutató tudós, neki nem jut osztályrészül. A természet egyszerű fia azonban megfoghatatlan szerencsével elhozhatja azt. Nureddin elhatározza, hogy elmegy Perzsiába, ott egy fiatal együgyű legénykét keres, aki majd birtokába juttatja a mérhetetlen kincsnek.

Iszphán egyik utcáján Aladdin kisebb gyermekekkel

játszik. Egy ablakból narancsot dobnak ki, a melyet Aladdin elkap. Úgy jár egy másikkal is. Ekkor társai lefogják a kezeit, de mikor a harmadik narancsot hajítják ki, az is Aladdin turbánjába hull. Ennek a meplepő szerencsének tanúja Nureddin, a ki tovább nem kételkedik azon, hogy Aladdin lesz az ő szerencséjének eszköze. A fiúnak nyakába borúl, könnyeivel öntözi arcát, nagybátyjának mondja magát, az anyjához is elmegy, azt megnyeri bőkezűségével s e fiút végleg meghódítja azzal, hogy gazdag kereskedővé akarja tenni. Majd sétára viszi, kiesalja a városból, fokonkint beavatja titkába, elvezeti a barlanghoz s ott némi vonakodás után rábírja a barlangba való leszállásra, bár közben a fiú természetes eszével rájő, hogy Nureddin nem nagybátyja. Aladdin hűségesen követi az adott útasítást, naiv lélekkel bámúlja a barlang előtte nem ismert értékű kincseit, a melyekkel visszatértekor megrakja zsebeit és kebelét. Nureddin ez alatt magában töpreng: ha a fiú a lámpával egészen kijő a barlangból, akkor az az övé; ennél fogva neki azt meg kell akadályoznia. Ámde a visszatérő fiú az idegennel szembeszáll és a lámpát nem adja ki, mire a fölbőszült varázsló bűvölő ígéjére a barlang becsukódik s Nureddin kétségbeesve távozik, egy czéltévesztett élet tudatával.

Aladdin az éhhalál küszöbén könnyező szemeit gyűrűs újjával dörzsölve, a megjelenő szellem által Iszphán városa elé vitetik. Úgy tetszik neki, hogy a szellem légi útja közben megmutatta neki a messze terjedő földet minden kincsével és pompájával. Hazatértekor anyja gonddal ápolja, de éhes fiának nem tud elég ennivalót adni, a mire Aladdin azt javasolja, hogy próbálja eladni a magával hozott rézlámpát. A beleegyező anya tisztogatja a rozsdásnak vélt lámpát s a dörzsölésre annak szelleme megjelen és ura parancsolatja után tudakozódik, majd ennek szavára drága edényekben vacsorát hoz. Az aléltságából ébredő anya semmit sem akar tudni a szerinte ördögi hatalomról. Ezentúl egy ideig a drága edények árából élnek ketten, a melyeknek értékére csak lassan jön rá Aladdin, miután előbb visszaéltek járatlanságával. Időközben sokat megfordúlt kereskedők társaságában, a hol mindenütt megkedvelik. E társaságban hallja hírét a szultán bűbajos szépségű leányának is, a kit

fürdőbe menetele alkalmával egy oszlop mögül megles és lefátyolozva lát meg a fürdő ajtajában. A király leány dajkája figyelmeztetésére meglátja Aladdint, de szeme ábrándozva pihen meg a szép ifjún s megbüntetését nem kívánja. Aladdin látomásának betegje lesz s anyjának végre kivallja szerelmi baját, s azt a barlangból hozott drágakövek egy részével elküldi a szultánhoz, hogy az ajándékok árán kérje meg számára a szultánleány kezét. A szultán a naponkint jelentkező asszonyt végre észreveszi, az ajándékot bámulattal és elragadtatással fogadja s nagyvezére tanácsára három havi határidőt tűz ki az anyának. A nagyvezér azt hitte, hogy a szultán az alatt feledni fog, s a mint ígérte volt neki, az ő fiának fogja adni leánya kezét. Az időközben bekövetkező mennyegző hírére Aladdinnak kétségbeesve viszi meg az anyja. Ám ez nem csügged, a lámpa szellemével magához hozatja az új házasságokat, a vőlegényt a szellem ráleheléssel élő halottá teszi, míg Aladdin a vonzalmát eléruló szultánleányt csókjaival jegyesévé avatja s közékük fektetett karddal jelzi tiszta, férfias szerelmét. Az éjjeli jelenet ismétlődvén, a nagyvezér fia és a szultán leánya elváltatnak egymástól. Három hónap elteltével Aladdin újra megbeesülhetetlen ajándékkal küldi jó anyját a szultánhoz, a ki — hite szerint — lehetetlen nászajándékot kér a menyegző árúul. Ámde mikor ez minden óhaját már másnap teljesíti, akkor maga sürgeti az Aladdinnal való találkozást. A szokatlan pompában föllépő, férfiasan szép és nemes Aladdin a szultánt egyszeriben megnyeri magának, úgy hogy Aladdin csak annyi időt tud kérni, a mennyi alatt menyasszonyának palotát építtethet. A palota megépül egy éjjel alatt s a remegő szultánleányt, a ki egy újabb, gyűlölt vőlegénytől tart, szerelmi elragadtatás öröme várja. Ámde a míg Iszpahánban boldogság honol s a nép is Aladdinért lelkesül, addig a sötét Nureddin Afrikában mágiája révén megtudja a történeteket és boszúért liheg. Az alatt Aladdin boldogsága és népszerűsége egyre nő. Ámde közben úri passzióinak is él, különösen a vadászatnak. Hiába marasztja apját is, férjét is a gyöngéd feleség, Aladdin hódol szenvedélyének. Vadászat közben lámpáját gondtalanul otthon hagyja, s azt távollétében a furfangos Nureddin elcsalja egy új lámpáért. A

gonosz Nureddin első dolga a palotát szép úrnőjével elvitetni messze Afrikába. A vadászaton mulató Aladdint foglyúl hazahurcolják, börtönbe vetik s vérpadra akarják hurezolni. Anyja keservében meghal, ő kegyelmet nyer az élethez, s midőn a nép előtt megkerített lámpájának hatalmát be akarja mutatni, akkor a hamis lámpa természetesen nem lehet szolgálatára s a nép kigúnyolja, mire ő nagy követ dob a tömeg közé. Némelyek elfutnak, mások ellene törnek s végre mint őrültet egy öreg ember menti meg a tömeg dühétől. A teljesen elhagyatott Aladdin végre megemlékezik első megmentőjéről, a gyűrű szelleméről, a ki az öngyilkosságtól megmenti és elviszi Afrikába, a hol nejevel találkozik, s a hol együttes tervet szőnek Nureddin vesztére. Ez a terv azon fordul meg, hogy Aladdin neje az őt ostromló Nureddinnek látszólag enged, lakomára hívja s azonközben megmérgezi. A haldokló Nureddin előtt ott terem Aladdin s elmondja neki, hogy a ki csak romlásra használta a neki jutott nagy hatalmat, a kinek élete nem volt egyéb, mint vad, sóvárgó szomjúság, az hadd vesszen el mérges serleg által. Nureddin meghal, s Aladdin első dolga a lámpa szellemét hívni, a kivel a varázsló testét a fekete földbe téteti és palotáját előbbi helyére visszahelyezteti.

Régi dicsőségének visszatérte nem teszi Aladdint elbizakodottá: magabaszáll s istenfélővé lesz, megismeri az élet legfőbb hatalmát. De nem tudja, hogy egy nagy megpróbáltatás vár még reá. Nureddinnek öcsese van, s az felföldi bűvészetével a bátyja sírját és boszút esküszik, ámbár előbb a gonoszlelkű megfogadta volt, hogy ha bátyja a lámpát megnyeri, ő — ha kell — testvérgyilkosság árán is meg fogja szerzeni. E czélből egy általános tiszteletnek örvendő javasasszonyt gyilkol meg s annak ruhájában bejut Aladdin palotájába, miután már előbb azt a tanácsot adatta Aladdinnak, hogy palotája ékességeül és az isteni hatalom jelképeül a Rokmadár tojását függessze palotája kellős közepére. A lámpaszellem, a kinek Aladdin ezt a parancsot adja, rettentő haragjában szétakarja tépni, mert a Rokmadár az atyja; ámde megemlékezik arról, hogy Aladdin ártatlan, s végre figyelmezteti, hogy még egy nagy megpróbáltatás vár rá. Tényleg Nureddin öcsese az öreg javasasszony képében

meg akarja ölni, de Aladdin fölfödi a gyilkos cselszövést; ámde utóljára is ő Allah kezére akarja bízni sorsát, ezért félreteszi a lámpát, kardot ad ellenfele kezébe s kijelenti, hogy azé a lámpa, a ki győz. A gonosz szellemek raja följajdúl, mert nyílt mezőn, nyílt arczczal nem folytathatnak háborút az ártatlanság ellen. Nureddin öcsese ellankad, Aladdin fegyverszünetet ad neki, a melyet az arra használ föl, hogy végső kétségbeesésében öngyilkos lesz. Aladdin nyugodtan mondja hullája fölött, hogy a gonoszság győzelme csak pillanatnyi játék és öntudatra ébredve, önsemmiségében összeesik.

Ekkor jön a nagyvezér a többi hatalomviselőkkel s hírül adja, hogy az öreg szultán meghalt s mindenki Aladdint kívánja utódjául. Aladdin a nagyvezér kezéből elfogadja a koronát és hitvesével az ablakhoz lép a nép látására. Fájdalmas érzéssel néz le a tömegre. Ott járt az utczán mint bohó gyerek minden vasárnap, ha engedélyt kapott és csodálkozva nézte egykor a szultán palotáját s nem foghatta föl, hogyan teremhet oly nagy torony a földön. S eszébe jutott, hogy egykor keserves dühében a nép közé követ hajított. S ugyanaz a nép, a mely akkor üldözte és érzéketlenül gúnyolta jóltevőjét, most legfőbb urául üdvözli. S e fölött eszébe jut az emberi sors változandósága; az ember csak labda egy mindenható erő kezében. E kéz egy intése elég, hogy porrá legyünk, a mi voltunk. Mi hát az emberi nagyság és hatalom? Aztán feleségéhez fordul: „Jer, édes, nézzük meg halott apád jámbor arczát. S a míg a nép a koronázáshoz készül, jer menjünk el jó anyám sírjához“.

Ezzel végződik Oehlenschläger drámai regéje.

III.

A dán irodalomtörténetírók és kritikusok ritka egyértelműséggel elsőrangú műnek ítélik Aladdint. *Peter Hansen* (p. 5.) szerint Aladdin Oehlenschläger legragyogóbb műve, a melyben gazdag tehetségének összes erőit kifejtette. Hasonlóan nyilatkozik *Sigurd Müller* (p. 12.), *Erichsen* (p. 112.), *Broch-Seip* (p. 121.); *Torvald Ström* (p. 219.) szerint a költő maga is Aladdin-természet, a ki a költészetben találta meg az ő csodalámpáját.

Fredrik Winkel Horn (p. 209.) Aladdint az északi irodalmak, sőt Európa egyik legjelesebb költői termékének nevezi. *Hansen*, a nagy illusztrált dán irodalomtörténet szerzője, párhuzamokat von Aladdin és Oehlenschläger élete között, és a költemény sűrű egyéni vonatkozásait tünteti ki. *Rudolf Schmidt*, a jeles kritikus, *Sex Foredrag* (1878) című kötetében az Aladdin-típusról értekezik és azt a dán népjellemmel hozza szerencsés párhuzamba. Ugyanezt tette 1885-ben *Georg Brandes* Bécsben.

Legérdekesebbek a költőnek saját nyilatkozatai művéről, a mely tizenkét kiadásban forog népe kezén.

Oehlenschläger *Emlékezéseiben* (Erindringer I. 220—221.) ezeket írja: „1802—1805 főművem mégis Aladdin volt. Ifjú tüzzel és lelkesedéssel ragadtam meg az Ezeregy éjszaka egyik legszebb elbeszélését, és az a természetes hasonlóság, a mely ezen mese és életem között volt, sajátyszerű naivitást és szubjektivitást öntött el az egész tárgyon, a mi a mű hatását csak emelte. Nem találtam-e én is egyszerre kipattanó költői tehetségemben egy csodalámpát, a mely az egész világ kincseinek birtokosává tett? S a képzelem rám nézve a gyűrű szelleme volt, a mely odavitt, a hová akartam. Tehetségem későn bontakozott ki, de meglehetősen gyorsan, akárcsak Aladdiné s vele egyezően én is csak az imént ismertem meg a szerelmet. Anyám meghalt, és a mikor Aladdin síratódalt mond anyja sírján, akkor a saját anyám fölött omlottak könnyeim. Így hát ez a mese közletről érintette életem sok viszonyát; itt-ott az életemben megnyilatkozó komikumot is belevegyítettem a mesébe“.

A költemény második kiadásának előszavában így nyilatkozik Oehlenschläger: „Aladdin első kiadása már évek óta elfogyott s a kiadót sokszor sürgették újabb kiadásért. Aladdinnak megvolt az a szerencséje, hogy egy csapásra megnyerte magának a közönséget. Tárnya általánosan emberi: hiszen a szerencse lámpája után mindannyian sóvárgunk. Egy fiatal költőnek élete hajnalán sikerült az ő lelki derűjét s vérmes reményeit átönteni egy hasonló érzelmeket tolmácsoló mesébe. Az a vad és sötét vágy az élvezet, a hatalom és a gazdagság után, a mely annyiszor készítette az embereket az igazság és

az erény eltiprására, lelki üdvösségük fölládozására, úgy hogy utoljára a lelkiismeret gyötrelmes kínjai között pusztultak el: alkalmat adott a középkorban az ördöggel kötött vérszerződések meséjére. Hogy ez a tárgy is milyen vonzó és termékeny, mutatja Goethe hasonlíthatatlan Faustja. Aladdin meséjében a derült keleti fantázia más, verőfényes képet alkotott. Ott a sors egy egyszerű, naiv és ártatlan lélekkel szövetkezve a legnagyobb szerencsének és boldogságnak lesz a kútfejévé. Ámde Aladdint a balsors is üldözi. De ő nem aljasul el s lelke soha nem lesz koldussá, hanem minden szerencsétlenségből megiffjodva és megnemesedve támad elő“.

Mindezen nyilatkozatok és önvallomások elegendőképen tájékoztatnak művünk felől. Aladdin a verőfényes boldogságnak, a szeszélyes szerencsének dúsan megáldott, gondtalan gyermeke, a ki gazdagságának tudatára későn ébred és kincseit nem is őrzi kellő éberséggel. Olyan, mint a szép, ragyogó, ifjú Oehlen-schläger. S olyan a dán nép is. Tehetséges, gondtalan, előre-látás nélkül veszedelembé rohanó, de soha el nem csüggedő s lelke szebb részeit soha föl nem áldozó. A nemzeti elkeseredés napjaiban szokásban volt Aladdinban Dániát, Nureddinben Németországot látni. A tépelődő, töprengő, fáradhatatlan varázsló ismeri ugyan a kincset s ő fedezi föl, de lelke nem bír azzal az adománnyal, hogy egyúttal birtokába is vehetné. S ha egy időre hatalmába is keríti álnok eselvetéssel, állandó birtokosa nem lehet, mert a nemes, a nagy, az alkotó tehetség csak ártatlan s a jóra és igazra törekvő lélekben üt állandó tanyát.

A költemény egyéb jellemei: Morgiane, Aladdin anyja, a szultán, a nagyvezér, Gulnare, a szép szultánleány, Hindbad, Nureddin álnok testvére — mind kitünően megrajzolt jellemek, különösen bájos Gulnarénál a gerjedező szerelem rajza, azzal az ezer meg ezer aprósággal, a miből a szerelem keletkezik és táplálkozik.

A változtatások, a melyeket a költő a mese eredetijén tett, egytől-egyig szerencsések és a tárgy költőiségét nagyban emelik. Ilyen a három narancsesal való jelenet, a barlang leírása, vagy midőn a szellemek az alvó Aladdint csókolják; Aladdin és Gulnare első találkozása, Aladdin fürdése, a palota

építése, a szellemek által valóságos homéroszi mintára, a gonosz szellemek szerepe, Aladdin szemben a haldokló Nuredinnel, s mindenekfölött az utolsó istenítélet, a midőn Aladdin a mesterséges védőeszközt, a lámpát, elveti és szabadon, nyílt arczezal áll álnok ellene elé, mert ő üdvét csak Allahban keresi. E jelenet erkölcsi föntségben ritkítja párját. Gyönyörű az annyi viszontagság után diadalra jutott Aladdin bánatos magabaszállása a koronázás előtt. Az örömmek levegőjét nála is megtisztította a bánat. Harczolnia kellett azért, ami természet szerint az övé volt s győzelmet aratott, mert „Was kein Verstand der Verständigen sieht, das übet in Einfalt ein kindlich Gemüt“, és mert mindvégig állotta helyét a nemes harcban, követve Goethe tanácsát: „Was Du ererbt von deinen Vätern hast, erwirb es, um es zu besitzen!“

Vegyük mindehez a nyelvnek csodálatos báját és fölülmúlhatatlan gazdagságát. Az alsóbbrendű nép komikus szólásmódjaitól kezdve a lélek legfinomabb és legnemesebb rándulásáig mindenre van a költőnek találó szava. Egy-egy jelenete szinte oda van lehelve, például a szellemek csókjelenete, amely olyan, mint a tavaszi fuvalom.

* * *

Oehlenschlägert kevésbé ismerik külföldön. A lángelmét nem kíséri mindig a megérdemelt világhír. Arany János sokkal nemzetibb szabású, semhogy a külföld valaha teljes értéke szerint méltathatná. Toldija szerb nyelven még teljesen élvezhető ugyan, de a nagy nyugati nemzetek nyelveire fordítva elveszti minden nyelvi szépségét. Ilyen költő jórészt Oehlenschläger is, a kit egy sokkal kisebb költő, Hans Christian Andersen, a mese nemzetközi nyelvével túlszárnyalt s világhírré tett szert.

DR. ERDÉLYI KÁROLY.

Az 1834-iki erdélyi országgyűlés.

(Töredékek gróf Gyulai Lajos naplójából.)

Marosnémeti és nádaskai gróf Gyulai Lajos naplója nagybecsű adatokat jegyzett fel Erdély közéletéből a múlt évszázad első feléből. A napló a marosnémeti levéltárban maradt fenn s gróf *Kuun Géza* szeretettel őrizte azt nemcsak nagybátyja iránti kegyeletből, de mint történeti becsű kútfőt is. Egy kötetet már régebben kiadott belőle (Budapesten az Athenaeumnál 1873-ban) s egy közleményt: „Az 1834-iki erdélyi országgyűlés előestéjén“ ez. a. folyóiratunk 1903. I. II. füzetében.

Ennek a közleménynek előszavában írja a Naplóról és írójáról jellemzésül, hogy a napló „jellegét nemcsak az események feljegyzései tárják fel és állapítják meg, hanem gróf Gyulai mindazon bizalmas közlései és közleményei is, melyekben az ő eszméi, gondolatai kifejeztetnek, kedélyhangulata nyilvánul, mert naplóinak minket jelenleg érdeklő részét nemcsak az 1834-iki év eseményeiről írta, hanem sok mindentről, mi okmányai közt s a magán életben, családi körében s barátai-val folytatott társalgása s levelezése kapcsán hatással volt reá. Ezen papírra tett gondolatai, ha az év történeteitől távozni is látszanak, mindazonáltal velük szorosan összefüggnek s ez nem is lehetne másképen egy hazájáért oly melegen érdeklő, nemes szíve végső dobbanásáig érte hevülő hazafi naplójában“.

Alább a naplónak a nagyérdékű 1834-iki erdélyi országgyűlésről szóló részét közöljük. Kétszeres érdeklődéssel és kegyelettel tesszük ezt, egyrészt az író életét és a kor történetét jellemző nagybecsű feljegyzések értékes voltáért, másrészt a közlő iránti mély kegyeletnek áldozva azzal, hogy emez utolsó munkájával, s ebben foglalt megjegyzéseivel az ő immár elköl-

tözött nemes lelkének visszasugárzó fényében gyönyörködhetünk.

Ez év elején személyesen adta át közlés végett, a kívánt bevezetést, már nem írhatta meg hozzá, s engem kért meg, hogy ezt pótoljam. Ez az ő utolsó munkája — mondotta nem rég utolsó látogatásom alkalmával — s ezzel kívánt elbúcsúzni az Erdélyi Muzeum olvasó közönségétől.

Sejtelme — mély fájdalomunkra — korábban, mint hittük, beteljesült s ez valóban utolsó munkája lett a megdicsőült nagy szellemnek.

Szerk.

*

Junius 21-dikén. A 19-én tartott országos gyűlés következtében tegnap 20-dikán, a Diaeta Főherczeg Ferdinánd királi biztos által megnyitattott, beszédjére Jósika¹ felelt, melyet azonban a Rendek magukénak el nem fogadhatván, készülnek egy Adresset szerkeszteni. Ki volt ezen két nap a város és a színház is világitva, hol a népdal elénekeltetett, tegnap a Herczeg lakása alatt ének és muzsika, mely később gróf Nemeshez ment, onnan a Jósika háza mellett — köhrintések között elvonulva, elment a Kendeffi házhoz, hol Wesselényi Miklóst keresték, ki ott nem lévén, a csoport huzamosan ott állott és rendre „éljen“ kiáltások között nevezte meg a jobb hazafiakat és gúnynyal a rosszakat. A mai nemzeti gyűlés a jegyzőkönyvek szerkesztése tárgyában foglalatoskodott, a Bécsbe és Pozsonyba felküldött követek számára elkészítette a visszahívást és lépések tétettek a laistrom dolgában, mely még fel nem olvastatott. Nemes Ádám² a legjobb ember, de a legrosszabb praeses; nem folyhat rendetlenebbül valami, mint elnöksége alatt az eddig tartott három országos gyűlés, mely ugyan a legjobb határozatokat hozta, de már többeket is hozhatott volna, ha az elnök tehetetlensége miatt, oly lassan és zavarosan nem folynak a gyűlések. A legjobb auspiciumok vannak a választásokra nézve, mert az egyetértés oly nagy a képviselőkben, hogy eddig még mindent keresztül vittek, a mit akartak. A köz nemzeti gyűlések megvannak erősödve, ma megjelentek megint a szászok is, a kik emancipálni akarják magukat a Comes, és tulajdonkép a kormány rendelkezési alól és magokat ezentul vett utasításaihoz akarják tartani, melyek a magyar és székely nemzettel való

¹ Báró Jósika János. Gr. K. G.

² Gróf Nemes Ádám diaetalis id. elnök.

egyetértést parancsolják, ott volt a királi tábla nagy része is a mai nemzeti gyűlésben. Az Elnök minden factio mellett is a Felségtől jött parancsolat nyomán a Diaeta folytatására, mint választott elnök megerősített, még ez sem volt elég a factio-nistáknak, mert ők a praesestől elmondott beszédben ezen szó helyett *választás*, azt tették, hogy *óhajtás*, t. i. „Ő Felsége a nemzet óhajtására“, pedig így volt „választására“, gr. Nemest megerősíti elnöknek, hogy a diaetát folytassa. Wesselényi (Miklós) igen jól megmagyarázta s mintegy szájába rágta Nemesnek, hogy ő választott elnök, ahhoz ilyen körülmények között helybenhagyás kívántatván, minthogy a Főherczeg rosszúl lévén informálva, olyannak elismerni nem akarta, máskép nem nézheti, mint választott elnöknek, melyet Nemes nyilvánosan ki is nyilatkoztatott, közmegelegedésére a Rendeknek. Keresztül ment az is, hogy az ítélőmesterek nem substituáltattak, helyükbe más tollvivők választattak, kik aligha egy részben helyüket is el nem fogják foglalni. Kemény Dénes, Horváth¹ és Dinges² a tollvivők; a két első aligha nem fogja az ítélőmesterségre a legtöbb szavazatot elnyerni. Statuum praesidensségre bizonyosan Bethlen János kapta volna a legtöbb szózatot, ha nem deprecálta volna, a mit igen rosszúl is tett; általában ő nem az, a mit ígért, mert nem elég negativ jó szerepet játszani olyannak, kiben több a bizodalom és tehetség, mint Bethlen Jánosban, ki magát most egészen félre látszik húzni. Addig s addig még is követ leszek talán, kézdivásárhelyi egyik követ haza menvén, engem akar javallani maga helyett és csaknem bizonyosnak állította, hogy én leszek; a jövő héten fog érkezni a credentionalis és a nemzeti gyűlésben fogom letenni a hitet, örömet nem titkolom, mert valóban egy oly képviselői karnak tagja lehetni, mint a mostani Erdélyország követjei, a legnagyobb dicsőségben való részesülés. Csak jöjjön a nagy választásig megbízó levelem!

Jun. 22-dikén. Tegnap vacsora után, én, Zeyk Miklós,³ Teleki Elek, Kálnoki, Kemény Gyuri megindulván abban, hogy Haller Istvánnak, Wesselényinek stb. éjjeli muzsikát csináljunk, társaságunk annyira szaporodott, hogy mikor ma megvirradott, száznál is többen voltunk, mert mindenkit felköltöttünk, maga is fel költ és jött tovább velünk; ezeknél voltunk: Haller István,⁴ Wesselényi,⁵ onnan Szász Károly, Bethlen Domokos, Degenfeld,⁶

¹ Felsőbükki Horváth Ferencz.

² Besztercze vidéki követ Dinges János.

³ Kiváló tudós.

⁴ Belső-Szolnok megye főispánja.

⁵ Br. Wesselényi Miklós.

⁶ Gróf Degenfeld Ottó, Közép-Szolnok megye főispánja.

Béldi,¹ Kemény Ignácz, Huszár Károly, Bánffy János, Katona,² Kemény Samu, Kornis Misi, Bethlen János, Bánffy Latzi, Kosa, Pelei,³ Kemény Dénes, Dinges, Kemény Pál és Ferentz, Nemes József. Mindenüvé muzsika kísért, ezekhez mint megkülönböztetett hazafiakhoz mentünk. A besztezei követ engedelmet kért, hogy legjobb álmából felköltettük, ez úgy mondja, az ő kötelessége lett volna.

Junius 23-dikén. A mai nap feljegyzésre méltóhoz tartozik a Kemény Pál marosszéki követ duelluma kir. hivatalos Rhédey Ferenczczel. — — — — —

Meg kell jegyezni, hogy — — — — — Kemény Pál az utóbbi nevezetes esztendőben egy magát igen kijelölt és a székelyek közt nagy popularitást nyert hazafi. — A mai nemzeti gyűlés nem volt érdekes, arról folyt a vitatás, hogy a holnapi országos ülésben miként történjék meg a Statuum praesidenssége és a három ítélőmesterre a választás. — „Mihelyt ruhát, nyelvet és szokást elhagytok, azonnal megszűntök lenni, a mik vagytok“. E magyar versezetet látám felhozva ezen című könyvben: „Durch welche Mittel lässt sich die Verbreitung der magyarischen Sprache am sichersten erzielen“.

Julius 15-dikén. Tegnap jó reggel Dédácsról⁴ megindulva, ide az nap megis érkeztem s mint képzeltem, úgy történt, követ más lett Kézdivásárhely részéről, nem én. Azon kis hiúságon, hogy részt nem vehetek a törvényhozásban, ezen legszebb jusában egy constitutionalis férfinak győzedelmeskedni fogok, csak az eszközöltessék, a mit én is óhajtok hazám javára s ha így lesz, meg leszek nyugodva.

Jul. 19-dikén. A magyarországi Diaeta egy előleges sérelmét, t. i. Erdélynek Magyarországhoz való visszakapcsoltatását azért halasztotta el, hogy akkor itt nem volt Diaeta, jó volna már most a magyarországi Diaetát erre emlékeztetni az erdélyi Rendeknek és nem kell erőltetésekről és szokásról szólnani ott soha, hol a Rendek egyben vannak gyűlve, azért, hogy törvényt hozzanak, mert Diaetán a Statusok akarattja a törvény. Én ezt barátaimnak tanácsolni fogom mint olyan, kit a fekete könyv redactorai nem hagytak részt venni mostani Diaetánkban.

Jul. 21-dikén. Bethlen Jánosné (Béldi Rosalie) meghalt hosszas betegeskedései után, négy apró gyermek marad utána, kiknek példás anyja volt, apjuk is azonban olyan, ki nevelésekre bizonyosan ügyelni fog. Kornis Gábor is haldoklik,⁵ — — — — —

¹ Gróf Béldi Ferencz.

² Sáros-berkeszi Katona Pál.

³ Ér-mindszentí Pelei Farkas.

⁴ Hunyadmegyében.

⁵ Gróf Kornis Gábor őrnagy, a kormányzó gr. Kornis János első neje-től való fia.

Felesége, szül. gróf Kuun Sofia¹ vigasztalhatatlan; így szaporodnak a holtak számai ismerőseink köréből s mennél közelebb van az ember órájához, annál sűrűbben esnek az efféle mementok. *Dulce et decorum est pro patria mori*, így én is örömezt halnék meg bármikor.

Jul. 22-dikén. Palotzi² borsodi követ azt mondta, hogy a philosophiát ugyan alávették a theologiának, de ez a protészánsoknál olyan szolgáló, ki fáklyát viszen asszonya előtt.

Jul. 24-dikén. Eljött a kurir azon megesapó királi válaszzal, hogy Nopcsa Elek lett Statuum praesidens — — — Itélmestereknek is megmaradtak a régiék, azok is érdemtelenül, olaj ez a tűzre, de szomorú dolog, hogy a Fejedelem, persze rossz tanácsadói által nem jól informáltatva, azt cselekszi, a mi a nemzetnek leginkább fáj. *Delicta majorum inmeritum lues*, sok még nálunk a rossz és romlott lelkű ember, generatiók fognak kívántatni pusztulásukra.

Jul. 28-dikén. A mai nemzeti gyűlés, mely azon Rescriptumot taglalta, (a mely) a Statuum praesidensi, meg az ítélőmesteri kinevezéseket foglalja magában, igen-igen érdekes volt. Elő volt hozva, hogy Nopcsa Elek magát éjjelenként strásáltatja, tehát egy olyan ember legyen az országos elnök, kit úgy nyomjon és nem ok nélkül a közvélemény! nem szeretnék bőrében lenni — — — — —, mert nem élet a hazafiak által gyűlölt embernek élete. Kún Gothárd lemondott követéséről s megint rólam van szó, hát én csak arra vagyok kárhóztatva, hogy mindig bizonytalan várakozásban utóljára még is mindenből kimaradjak. Meg is mondtam azoknak, kik óhajtják megválasztatásomat, igazítsák nálam nélkül, magam nem kérem, mert nem akarok úgy járni, mint a kézdivásárhelyi követséggel, melylyel annyira biztattak, hogy már magam sem kételkedtem benne, azonban *Jancsó*, ki annak választatott az én rovásomra, publice kikölt ellenem s ez ártott ügyemnek. *Jancsó*³ már itten is van, mihelyt megtudom, hogy mit beszélt rólam, kérdőre fogom, de ha igaz az, a mit hallottam, hogy t. i. engem revolutionárius embernek s olyannak kiáltott ki, ki gondolkozásom módjáért a cancelláriától is elmozdítottam, úgy valóban haragudni nem fogok reá, csak nevetni és sajnálni az olyan jurisdictiót, mely az efféle emberektől irtózik, egyébránt magam mentségére azt kell ide tennem, hogy a cancelláriától nem mozdítottam el, hanem önkéntesen hagytam azt oda, mivel gondolkodásom módja meg nem egyezett a servilis

¹ Osdolai gr. Kuun László s báró Bruckenthal Zsuzsánna leánya.

² Palóczy László.

³ Nyujtódi Jancsó Imre udvari fogalmazó.

dicasterialis gondolkodás módjával, tehát respective Jancsó igazat mondván, nem is neheztelek reá.

Augusztus első napján. A július 28-iki nemzeti gyűlés következtében, melyben Nopesa Eleket érdeme szerint támadták többen is, nevezetesen azért, hogy magát őrizteti, öcsese, Nopesa László a Hunyad vármegyei főispány Wesselényi Miklóst kihívta kettős viadalra, Wesselényi azt felelte neki, hogy nem akarván egy oly elvet megállítani, mely szerint a szabad szólást karddal meg lehetne akadályoztatni, a kihívást ugyan elfogadja, de csak Diaeta utánra, azonban a dolog merőben complanálódott, midőn hirtelen a hír terjedt el a városon, hogy Nopesa Wesselényit kihívta, de ez nem ment ki. Ennek természetes következése lett, hogy Wesselényi minket egybe hívott és a dolgot előadván, úgy, a mint történt, barátságosan felszólított, hogy mindent, ki tovább is ily hazug hírt merészelve terjeszteni, számadásra huzzunk. Másnap újra egybe gyűjtött minket Bethlen Domokosnál, hol egy társaságot kívánt indítványa szerint létrehozni, mely, valahányszor ilyen eset magát elé adná, sorsolásra bocsátaná azt, hogy ki legyen a bajnok, t. i., hogy ki verekedjék meg a kihívó félel, azon elvet állítva fel, hogy ez a haza ügye és hogy a kihívó is másért verekedne, a kihívott is maga helyett mást állithasson. Indítványa Wesselényinek nem kapott pártolókra, sőt sokakban botránkozást is szült, megvallom, bennem is, kivált, ha más tette volna az indítványt egy hasonló esetben, de általlátván azt, hogy Wesselényi vezérli ügy szólván az egész Dietát, hogy helye pótolhatlan volna, hogy bátorsága minden kétségen felül áll, tudom menteni.

Augusztus 8-dikán. A Gubernium parancsára Kenderessi Ferenczet¹ Hátszeg városa visszahívta és követnek Petke Károlyt küldötte ide. Kenderessi dolga méltán pártfogásra hívta fel a követeket és azok közt Wesselényit, ki ebben az első indítványt tette és kinek szavaira Nopesa László azt jegyezte meg, hogy „ez nem a Bátor fórumához tartozik“. Nemzeti gyűlés fogja ezen dolgot pertractálni, addig a dolog *in statu quo* marad, t. i. Kenderessi követnek. — A lóvásár foly, de igen gyengén, Ráday,² vett két lovat, egyebet nem tudok. — Jósika Samu elnökünk fia 29 esztendő, már két esztendeje, hogy udvari consiliarius, ezen az országgyűlésen felháborító magaviseletet tanusít.³ Szép a fiui szeretet, de a rossz dologt -- --

¹ Felső-szálláspataki Kenderessi Ferencz, kinestári fogalmazó, K. Mihály főkormányzó tanácsos fia, néhány tört. műnek szerzője.

² Gróf Ráday Gedeon.

³ Azaz a conservatív politika híve, a milyen pártra minden államnak nagy szüksége van.

így kezdődik: *Szép a felduzzadt Aresz táborában* etc., most rideg ember és nem tudom képzelni másnak.¹

Augusztus 13-dikán. Nopesa László megvette Wesselényi Miklós *Magyar Gohanna* nevű telivér ménjét 225 aranyon s ezen felül neki még egy 45 conv. forintos tajtékpipát is vett ajándékba.

Arra, hogy a *gravaminák* elébb vétessenek fel, mint a kir. propositiók, utalhatnak az 1550-dik évtől 1600-ig tartott tizenegy országgyűlésre Magyarországon, melyek kezdetén a *gravaminák* és sohasem a királyi *propositiók* vétettek elő; az 1723—1729-iki országgyűlésen is a *gravaminákkal* kezdték a discussiót, I. M. O. Tudósít. IV. kötet 2385. l. *Dé'után*. A mai gyűlés érdekes volt s az itt következő beszédekből állott: Lázár Józsefnek² hosszas, a dologhoz nem tartozó, inkább prédicatiója, mint oratioja, — Szász Károlynak hosszas és a bámulásig éles és jeles beszéde, Kún Gergelynek³ helyes, de igen nevetséges rossz előadása ugyan e tárgyban, végre Jósika Miklósnak szűz beszéde (első felszólalása a Diaetán a közvélemény tárgyában), melyben igen sok szép gondolat, szép magyarsággal kifejezve, a hallgatókat háromszoros tapsra indították. Itt látszott a publicum helyes ítélete, mely nem nézett a rossz előadásra, hanem annak velejére, arra, a mi mondatott, de az előadás annyira rossz volt, hogy a szónok néhányszor meg is akadt, annyira rossz, hogy elmondásában nem bízván, Bethlen Imrét kérte meg, hogy neki háta megett sugná beszédét, melyet az egész gyülekezett látott, de mint mondam, a rossz előadásról megfeledkezve, csak azt tekintve, a mit mondott, Jósika Miklós a helybenhagyás legszebb gyümölcsét nyerte s vitte magával (a szónoki küzdő térről).⁴ Atyafia Jósika Sámuel minden ékes és eleven előadása mellett is, azért mert nem jó, a mit mond, soha tizedrészét se fogja nyerni ennyi helybenhagyásnak s mégis merik azt mondani, hogy nincs közvélemény.

¹ Erd. kormányzékeni tanácsos, nagy-ajtai Cs. Mihály ítélőmester fia, 1826-ban nyugalmazták. Mint irodalombarát nagy tiszteletben részesült, Kazinezi Ferenczcel levelezett. Tacitus historiáját magyarra fordította. A magyarok eredetéről írt munkája nem fenyegetés, de nyeresége lett volna irodalmunknak, ha megjelenhetett volna.

² Az 1834-diki országgyűlésen két gróf Lázár József királyi hivatalos volt, az egyik gyalakúti, a másik szárhegyi.

³ Osdolai gróf Kún Gergely kormányzékeni titkár, gróf Kún Kocsárd (Gothardus) testvérbátyja.

⁴ Id. Szinnyei József így ír báró Jósika Miklós ezen fellépéséről: „Erdély közéletében 1834-ben kezdett szerepelni, midőn az ottani országgyűlésen félénken és tartózkodva bár, de határozott szabadelvű irányban lépett föl a megtámadott közvélemény védelmére.“ L. „Magyar Irók élete és munkái“, V. kötet, Két első munkája „Irány“ és „Vázlatok“ (megj. 1835-ben) társadalmi s politikai kérdések megoldásával foglalkoznak.

Itten van most és járja az ország gyűléseit Beóthi Ödön, a biharmegyei jeles követ, két estve éjjeli muzsikát csinált neki az ifjúság. Szentiványi,¹ a (mostani) ifjak közt a legjelesebb, ő készítette az erdélyi ifjúság feleletét a magyarországi ifjúsághoz, melyet a nemzeti gyűlésből Pozsonyba küldött követ Vér Farkas és Kemény József hozott magával, ki Bécsbe volt küldve.

A Regalisták most kétfelé oszlatnak, az egyik rész csupa *Galista*, a másik *Regalista*; a Galisták nevezetjüket *Gál Domokosról* kapták, ki az oppositio, de a szerencsétlen oppositio feje.

Szerencse, hogy sokkal nagyobb számmal vagyunk, még eddig legalább úgy mutatkoznak, a jó hazafiak, csak attól lehet félni, hogy a kétségesek, ha sokáig tart még a Diaeta, által állanak, kivált ha vesztegetni kezdik őket, diurnumot pedig annyit, mint illik, nem kapnak. Talán nem hagyja el a jó Isten szegény hazánkat!

Aug. 15-dikén. Jósika Miklós olyan, mint Horatiusnak lantosa, ki sokáig kéreti magát, de ha egyszer hozzá kezd, meg nem szűnik kintornyálni; ma megint beszélt és jól, de szörnyű kellemetlen előadással.

Elmefuttatás: a Gubernium olyan, mint a csiga, mely esúszva mászva halad a köszikla tetejére. — Gál Domokost² Kemény Samu aszalt jezsuitának nevezi³ és igen szerencsésen, mert valóban úgy néz ki, mint egy aszalt ember, jezsuitasága pedig ismeretes világszerte.⁴

Maros-Németiben augusztus 20-ikán. Megérkezvén ma reggel ide, a kis Glorietteben szállottam meg (a kertben), míg Déván szállást kapnék. Három esztendei építés után ott vagyok, hogy a' sincs, hol lakjam; most rakják házam fedelét és így csak hamar végét fogom már érni a hosszas és költséges építésnek.

Aug. 21-ikén. Turopolya eredete ebből áll, hogy Zágráb vármegye közepében fekvő néhány helység nemes lakosi a közel szomszéd eilenségtől való oltalom végett egymással frigyot kötöttek és az egyesülés következtében mintegy compromissum képen magok közt bírákat neveztek, privilegiumaikat

¹ Valószínűleg Szentiványi Mike, a ki a Méhes Sámuel által szerkesztett „Erdélyi Híradó“ egyik lapvezetője volt.

² Hilibi Gál D. 1834. okt. 3-dikán a kolozsvári kir. lyceum igazgatójává s kir. tanácsossá neveztetett ki.

³ Gróf Kemény Samu hasonnevű atyja és iktári gróf Bethlen Kata fia, az erdélyi 1834-diki országgyűlésen Aranyosszék követe, megh. 1861. jul. 25-ikén. Széles olvasottságú, nagy tudományú férfi volt.

⁴ A személyeskedés akkor is virág korát élte.

Rudolphtól kapták. Turopolya mezeje képviselőt, ki a megyék követei után ülésel és voxxal bír, *Comes campi*-nak nevezik.

A tárnok Pálffy Fidél¹ valóságos „fidelis“, de nem hazájához, hanem csakis királyához, az ilyenekre pedig, (ha a két hűséget nem kapcsolják össze, t. i. a királyhoz való köteles hűséget a haza iránt való köteles hűséggel) semmi szükség nálunk. Nekem régi ismerősem még azon időből, a mikor a nádornak kamarása volt, Bécsben sokat voltam vele és jó embernek találtam, de rossz magyarnak; tegeződtem is vele, midőn hirtelen nagy úr és excellentiás lett. Sok ideig vele egybe se jöttem, eszembe tartva azon példabeszédet: „*honores mutant mores*“ s a mikor egyszer nem kerülhettem el, megadtam neki minden titulását, a mely illette, és ő azokat el is fogadta. Más nap újra találkoztam vele, felém sietett s ezen szavakat mondá: *du hast mir die ganze Nacht verdorben, wie konntest du mich der früheren Freundschaft erinnernd so unfreundlich begegnen und mich Excellenz nennen; verzeihe, dass ich noch gestern dich daran nicht erinnert habe.* Ezt csak azért említem, mert szép vonás benne. Sokáig mentettem a felette való servilitását, melyet minden beszéde és cselekedete által bizonyít, mert meg voltam győződve, hogy ez tökéletes meggyőződése, de már most csakugyan sokallom és kárhoztatom őt, s a hozzá hasonló royalistákat, kik csupán a királyi jussokat oltalmazzák a hazaiak elmellőzésével, kirekesztésével; az ilyen royalista nem igaz royalista szemem előtt, mert a constitutionalista az igazi jó royalista.

Pálffy Fidélnek sok ferde és félszeg ideája van, így a többi között mikor a *dominale forum*-okról és in specie annak eltörléséről volt szó s arról, hogy a földesúr a maga dolgában jobbagya ellen ne ítélhessen, azt mondta, hogyha ezt elfogadják, felbomlanék a patriarchalis viszony a földesúr és paraszt közt s nem gondolta meg, hogy az már rég megszűnt és nagy okok voltak reá. Nem fog az égneк abban soha öröme telni, hogy Pálffy Fidél megtérjen. A Szent-írás mondja azt, hogy midőn egy bűnös megtér vagy két háborgó fél összebékél, e felett az égben nagy öröm szokott lenni.

Aug. 23-ikán Lunkán² voltam.

Aug. 25-ikén. Tegnapelőtt régi hálósobám új boltozatának mesteréjét én vertem be, megválnék mily tartós lesz,³ alatta

¹ Gróf Pálffy Fidél a gróf Pálffy család pibersburgi ágából.

² Lunka a gróf Gyulai család régi birtoka Zarándmegyében (jelenleg Hunyadm., körösbányai járás).

³ Ezen szoba gerendáit *részben* ép ez év (t. i. 1904.) augusztusában váltattuk fel újakkal, tehát a régiéket hetven évig tartották. Gr. K. G.

eseléhdház fog lenni, a szoba pedig a délnyugodti részen a második, ki tudni akarja; tegnap feltevék az ácsok is a koszorút a fedélre, e szerint közelgetünk az építések végéhez, — mind az ékbeverés, mind az ácskoszorú, magától értetődik, borra valóba került. — — — — —

Nem tudom, mit mondjak a „békéltető ítélőszék“ felől, minthogy a liberalis párt mellette volt Magyarországon, hajlandó vagyok magam is mellette lenni,¹ egyébaránt, hogy valakit arra lehessen erőltetni, hogy békéltetők, hogy a forum előtt megjelenjék, mikor feltett szándéka teljességgel meg nem egyezni (tehát ki nem békélni)² azt igazságtalannak, de nevetségesnek is látom. Azt azonban, hogy a békéltetők közti egyezés felbontható legyen, magam is ez ellen valónak látom, mert ez az ítélőszék arra való, hogy a pereket megszüntesse. — — — — —

Csak az örökös eladás jönne be, fél annyi per se volna, mint a mennyi most van, a míg ez nincs, addig jóllét nincs, addig előítéletek uralkodnak és ezt nevezik *praejudicium systhemájának*.³

Nagy Benedek budai követnek azon megjegyzésére, hogy míg a bécsi *Burg* kapujára reá van írva: *Justitia regnorum fundamentum*, addig nem fél, hogy a nemesség kasztkivánságai teljesezésbe menjenek, *Borsitzki* azt felelte, hogy a *devalcatio* is azon a kapun jött ki. Igen, de akkor még nem állott ez az *inscriptio*, ez az én megjegyzésem, nem mintha bizonyos lennék benne, vagy tapasztalatom is volna, hogy azolta is a legigazságosabb dolgok kerültek volna onnan ki.

— Rettentő vitatásokra adott alkalmat a pozsonyi Diatán a nemeseknek ezentúlra is kiterjedő kirekesztő jussok a városokban, mely f. hó 22-ikén a nemesek mellett dönt el; ez magában igazságtalan, míg a *diaeta* koordinálva nincs, míg a városoknak eldöntő *vox* nem határoztatik, s főként a míg a városi követek nem a polgárság által, hanem az *electa* s maga magát mindig megválasztó *electa communitas* által választatnak.

Nézetem szerint azonban veszélylyel jár a megyék votumait kockáztatni, melyek magyarasabbak és liberalisabb gondolkodásuak a városoknál, a melyek azért leginkább, mert

¹ A pártpolitika hatalma s feszélye.

² Megjegyzendő, hogy a zárjelbe foglalt magyarázó megjegyzéseket, valamint a szöveg alatti jegyzeteket a napló közlője gr. Kuun Géza tette. Szerk.

³ A földbirtokos érdeke a *conservatismus*, s nem a földbirtok eladásának megkönnyítése.

lakosságuk idegenekkel rakott,¹ magyarul nem tudó és nem is érző, a kormány mellett szózatolnak. A városi követi karban, el kell ismernünk, több igen jeles követ választatott meg, így Dienes Eperjesen és mások.

Erdélyi töredékeimhez. Hazámtól sokáig távol csak visszajövelemlen láttam, mily érdekes sok tekintetben ez az ország, mily különbözők emberei. Bécsben azt tapasztaltam, hogy egyik ember a másikhoz hasonló, hogy a csinosabb és ügynevezett téjfel világban annyira egyet nyesnek, hogy még ruhájok is, ha nem egy végből való, már szemet szúr; én szerettem mindég a magamét járni s azért a külföldön originalisnak tartottak, holott haza jöve, hamar általláttam, hogy nálamnál itthon sokkal különb originalisok vannak. Olaszországban megint egész más világot láttam, de ott is ők magok közt nagyon hasonlítanak egymáshoz. Csak az erdélyi ember nem hasonlít egymáshoz s oka talán az, hogy a legrégebb időktől fogva igen különböző nemzetek lakták ezt a földrészt.² — — — — —

A szász különbözik a svábtól s mindketten a némettől.

Erdélyben a vallások is szünet nélkül való versengésben tűnnek fel. Amerikában, hol sokkal több a vallásos felekezet, kinek-kinek vallása soha kérdésbe sem jó, azért épen, mert egyforma jussal bírnak, nálunk csak négy bevett vallás, a többit csak eltűrik, és mégis a bevett vallások³ mindig civődnek egymással, mert a törvény a hivatalokat egyformán osztja fel köztök, de a választást helyesen eltalálni sokszor nem lehetett, vagy ha lehetett, azt még sem mindég úgy ejtették meg, de legtöbbször a jelölteket a kormány nem ajánlotta megerősítésre, (mert tudta, hogy Bécsben azokat szeretik s óhajtják, kik róm. katolikusok). Azért sem akarta a kormány a jeleltek megválasztását, s a megválasztottak megerősítését, hogy az egyenetlenséget fenntartsa, az egyesült erőktől kevésbé legyen oka tartani és a maga hasznát inkább fellelje, szóval szerezet zavarosban halászni. Erdélyországban azok, kik a nemesi jusok bástyáin kívül tengetik életüket, tehát a lakosság legnagyobb

¹ Hunfalvy Pál „Magyarország Ethnographiája“ cz. jeles művében a többi közt ezeket írja: „Valóban azt kell állítani, hogy I. Lajos és Mátyás korában az országnak igen nagy része Pozsonytól és Vácztól fogva egész Kassáig és Bártfáig leginkább német vala“. L. az 59. §. a 438. l. (Budapest, 1878). *Gr. K. G.* —

Ezt azonban csak a kir. városok lakosira kell érteni, mert a mezővárosi és a falusi nép Felső-Magyarországon sem volt német, kivéve a Szepességet.

Szerk.

² Gr. Gyulai L. a különbséget leginkább az előkelő társaságban találhatta, mert ott nagyon sokan voltak a különezködni akarók; azt nem látta, hogy a szász polgárok s oláh parasztok vagy a városi polgárok, a székelyek s a megyebéli középnemesség tagjai annyira különböztek volna egymástól.

³ T. i. vallásfelekezetek.

száma, minden constitutio s oltalom nélkül az önkénynek kitéve, vármegye s város tiszteitől, földes uraiktól és az okosabbaktól nyomva, kik nem sietnek azon szent czél felé, hogy őket felvilágosítsák, tanítsák s magokhoz hasonlóvá tegyék, nyomoruságos életet folytatnak.¹

Erdély, valjuk be őszintén (de a javítás szándékával) egy oly ország, hol úgy szólva a nyugati cultura végződik, egy általmenetel a civilisatióból a barbarismusba vagy inkább megfordítva, ha lehet reménylenünk, valahai virágzásunkat és ilyen körülmények közt nem esoda, ha az emberek annyira különböznek egymástól, mert ninesen kiegyenlítő cultura. Mindent akarunk francia felhevüléssel, de annyiban hagyjuk bizonyos gyávasággal, áldozunk angol pazérsággal, de nem fizetünk egy spanyol példabeszédnél fogva, mely magyarul így hangzik: *fenn az ernyő, ninesen kas*. Könyveket írunk német példájára, de kevés tudománnyal s gyakran kútfők nélkül. Mikor az egész világ általlátta a selyem juh hasznos tenyésztését, Erdélyben még alig van tiz ilyen juhos gazda,² a nagyobb rész ellenése, azt mondja: elmételyesedik, nem nekünk való, pedig ha mētelyesedik, azért mētelyesedik, mert nines ügyelet reá, nines istálló. Az angol lovaknak mások feletti elsőségét alig tudja elismerni a lovára büszke erdélyi, selyembogarokról szó sines, sem váltógazdaságról. A helyett, hogy minerológiát, chemiát, technologiai disciplinákat, gazdaságot tanulnánk, deák nyelvvel kinoznak, melynek időtöltésnél és csekély törvénytudományon kívül semmi egyéb hasznát nem vesszük.³ Horatiust olvasva legfeljebb megtanuljuk nem gondolni a világgal, békességgel túrni a csapásokat, igaz, megtanuljuk a hazaszeretet nemesebb ösztöneit is szívünkben fellelni és ha ez meg van, úgy soha se lehet a haza jövője felett kétségbe esni.⁴ Az a nemzet, mely nyelvét, hazáját mindenek felett becsben tartja, nagy lesz. Jók a kihalt nyelvek tudósoknak, de nem életbe valók.⁵

¹ A dolog nem egészen így van. Az erd. törvényhozás tört. áttekintése másról tanuskodik, így p. o. az 1791. évi nov. czikkelyek, melyek a szabadköltözésről és úrbér rendezésről szólnak stb.

² Ezek egyike apám volt, ki ezek okszerű tenyésztésére egy gazdaszövetkezetet szándékozott létrehozni. A mikor látta, hogy meghívására a megyei tekintélyes földbirtokosok díszmagyar ruhában kardosan jelentek meg s tanácskozás helyett beszédeket tartanak, lemondott arról a reményről, hogy ez a hasznos vállalkozás megvalósúljon.

³ Ezen kifakadás a latin nyelv ellen nem méltányos, különösen nálunk, a kiknek régibb irodalma nagyrészt latinul írt könyvekből áll.

⁴ Ezek nagy dolgok, a melyeket Horatiustól, de nemesak tőle, hanem a többi görög és római classicus írók műveiből tanulhatunk.

⁵ Ez volt akkor a liberálisok nagy részének modern felfogása. Szomorú volna, ha az a mi a tudósoknak való, nem volna életre való, hiszen a tudomány az élet erélyét neveli s az életet szépití s gazdagítja.

Fel lehet serkenteni azok nélkül is a nemes indulatot a czélzatos nevelés által, *hier liegt der Hund begraben*, ezt nem találják el. Iskoláink rosszak, nevelőintézeteink hibásak, a nemzeti ellentétek közt csoda, hogy még egymást fel nem dörgöltük. Nem rég Kolozsvárt született egy gyermek, kinek apja örmény, anyja magyar apának és szász anyának leánya, így tehát maga a gyermek $\frac{2}{4}$ örmény, $\frac{1}{4}$ magyar és $\frac{1}{4}$ szász vegyüleből áll. Mi lesz már ebből? egybehasonlítva ezen három nemzet feltetsző különbségét, bizonyosan ismét valami egészen új. Ilyen esetek számosan létezhetnek s a vegyülek eredményei kétségesek; ha az elemek egybe nem olvadnak, olyan, mintha kén-essóvel öntöznenék virágokat s menykövel raknók ki utzáinkat.

Erővel akarunk most mindent magyarosítani, de nem találjuk el a módját. Istenért! ne tegyék azt, mit a társországban többen tenni szándékoznak, s a minek már is látjuk rossz következtetését; erővel nem lehet semmit is végbe vinni, annak fényes bizonyosságai vagyunk mi magunk, a magyar nemzet, melyet igazán erőnek erejével és már régi igyekezettel semmivé akarnak tenni s talán épen annak köszönhetjük ébredésünket. Ne cselekedjünk hasonló hazánkban lakozó idegen nemzeteinkkel, ne erőltessük a dolgot, igyekezzünk magunkat velők megszerettetni,¹ adjunk nekik jóllétet, a többi magától fog következni. Lám a szász mostani Diaetánkon végre átállatván, hogy a magyar pártját fogja, közelébb siet felénk és lehet reményleni, hogy valaha érzésben és hazaszeretetben egyek leszünk s nyelveink is egymás előtt idegenek nem lesznek. Már is igen jól beszélnek a jelenlegi szász követek magyarul s adja Isten, hogy minden erdélyi szász polgár értse nyelvünket.

Az utóbbi kolozsvári casinói közgyűlésről még nem írtam semmit, sokat nem is írhatok. Gyűlésekben nincs hiány, ott is van gyűlés, hol nincs szükség reá: azt gondolom, a fegyveriskola és casinó könnyen állhatna fel gyűlés nélkül. Egyébiránt a múlt casinói gyűlésnek elnöke én voltam és igen híven teljesíttem kötelességem, mely főképen abból áll, hogy magának az elnöknek nem szabad véleményét kifejteni, azért mondta Majtényi honti követ: *a praesesnek olyannak kell lenni, mint a jó asszonyoknak, kinek férje ellenében akarátja nincsen.* — *A crimen lesae Majestatis* és *nota* esetei Magyarországon 1791-ig per abusus *delegatum iudicium* által ítéltettek, utóbb, még a koronázás előtt, a királyi tábla ítéletére bocsáttattak. Ebben Erdély helyzete kedvezőbb, hol az ország rendei ítélik meg az ilyenmű pereket. Magyarországon 1687-ig a *regalisok* nem a főispánok-

¹ Ez volt gróf Széchenyi István nemzetiségi politikája.

hoz, hanem az alispánokhoz útasítottak és a vármegye rendeihez, és nincs is törvény, mely a főispánoknak hatalmat engedne és befolyást arra, hogy követeket proponáljanak vagy választassanak, igazság szerint nem is volna szabad nekik előlúlni követválasztáskor. Erdélyben is a főispánok nagyon gyakorolták ezen képzelt jussokat, mint Nopcsa, Kozma Dénes, Daniel és mások.

Aug. 28-ikán. „A mit az ész felfog, a szív érez, hogy azt kimondani ne lehessen — annyira tagadja Balogh a barsi követ,¹ hogy ezentúl keblét a bátorság, nyelvét a szabadszólás még inkább fogja éleszteni.“ Ezt azon alkalommal mondta, mikor az úgynevezett barsi rescriptum tárgyában felterjesztendő felírás elesvén, a felett egy halotti beszédet mondott, melyet Kossuth gyorsíró tudósításaiban közzé tett. Igen szép beszéd!

---

¹ Galanthai Balogh János szül. 1759. okt. 12-ikén, † 1837. szept. 23-ikán Füssön, Barsmegyében; az ellenzék padjain vezéri szerepet vitt.

Közli: GR. KUUN GÉZA dr.

IRODALMI SZEMLE.

Deák élete.

Irta: *Ferenczi Zoltán*. A Magyar Tud. Akadémia kiadása. Budapest, 1904. 3 k.

Egy talpig becsületes, egy valóban hatalmas és következetes államférfiúnak életét állítja elénk Ferenczi Zoltán. Végig kísérhetjük ezt az életet a születéstől a halálig és nem látunk benne homályos pontokat, hanem egyetlen, minden tettét, minden szavát magába ölelő vezető gondolatot: a régre támaszkodva haladjunk előre, oly módon, hogy ősi alkotmányunkat egy pillanatra se veszélyeztessük.

A vármegyében nőtt nagygyá. Alig végezte el egyetemi tanulmányait, Zalamegyében már fontos hivatás várt reá. Antal bátyja követnek ment a pozsonyi gyűlésre és a vármegyei ellenzék vezetését mintegy örökségbe hagyta testvérének. A két testvér felfogása között nagy a különbség. Antal megdöbben az újítók kiválmaitól, ő csak a nemesi alkotmányt iparkodik megmenteni a kormányhatalommal szemben, Ferencz a reformálók közé áll és fokonyként minden ízében meg akarja változtatni a nemesi alkotmányt. Antal nem érti meg a legújabb kor gondolatait; meghasonlik, haza megy; helyét átengedi Ferencz öcscsének.

A küzdelem elkeseredetten folyt az országgyűlésen, mikor Pozsonyba jött az ifjú Deák. Első beszédeinek világossága, szigorú logikája megdöbbenetete a kormányt, köréje csoportosította az ellenzékét. A királyi leiratok ridegen útasítják vissza a reformokat kérő és sérelmeket emlegető feliratokat, de a gyűlés nem hátrál. Lépésről lépésre hódítja meg a tért. Ebben az élet-halál harezban már Deák a vezér. Csodálatos kitartással küzd a kormány makaessága ellen. Ha az egyik útát elzárják előtte, a másakra tér, hogy célját elérje. És folytonosan lassú hátrálásra kényszeríti a kormányt. Mikor aztán Zalában a felbérelt bocskoros nemesség véres választást rendez, nem fogadja el a követséget; e miatt oszlik fel, főleg eredmény nélkül, az országgyűlés.

A kormány igazságtalan üldözései engesztelhetetlenné tették az ellenzékét. A Deák politikája alkonyodni kezdett. A lázas nemzet örömmel üdvözölte azt a keményebb hangot, a melylyel Kos-

suth támadta lapjában a kormányt. Deák belátta, hogy ez irány ellen föl nem léphet, hisz czéljai azonosak a Kossuthéival, csak a kivitel módjában különböznek egymástól. Széchenyit is hibáztatja Kossuth ellen intézett támadásaiért. Látszólag visszavonúlva él, de figyelemmel kíséri az eseményeket s folytonosan érintkezik a vezetőkkel, köztük Kossuthal is. De mikor oly hosszú küzdelem gyümölcsésként megalakulóban volt az első felelős miniszterium, nem nélkülözheték tovább Deák nagy tudását, annál kevésbbé, mert vele akarták ellensúlyozni Kossuthot.

Deák miniszteriumát szervezte, míg Kossuth az országgyűlésen magához ragadta a hatalmat. Törvényjavaslatokon dolgozott, bár sejteni lehetett, hogy javaslataiból aligha lesz valaha törvény. A gyűlésekre eljárt, komoran és szótalanul ült, csak olyankor beszélt, mikor már elkerülhetetlen volt. Az események gyorsan követték egymást. A törvénytudók hátrább vonultak, hogy helyet adjanak a nyersérok mérkőzésének. A felelős kormány lemondása után már fegyverben állt a nemzet. Ekkor rövid időre ismét fontos szerepe van. Egy követségben kell részt vennie, a melynek a Pest felé diadalmasan közeledő császári vezértől a béke feltételeit kellett megtudakolnia. A követség eredménytelen volt. Debreezenbe akar menni, hogy tovább is részes legyen a tanácskozásban, de a császári seregek mindenfelől útját vágják.

A felkelés leverése után visszavonúl és a rá leselkedő kémeknek nincs mit jelenteniök. Majd enged a hatalom nyomása és a konservatív főurak megteszik az első lépéseket a kibékülés felé. Kivánságuk csekély! Megelégszenek a 47-es alap elismerésével; csekély változtatással ott akarják folytatni, hol a nemzet a felelős kormány kinevezése előtt állott. Érintkezésbe lépnek Deákkal, pedig felfogásuk között áthidalhatatlan különbség van. Ő a 48-diki törvényeket érvényeseknek tartja, de hajlandó elismerésük után a módosításra. Bécsben hajlandók már némi szabad mozgást engedni, de az udvar tanácsosai nem tudnak megszabadulni a „birodalom“ gondolatától. Ez újabb irányzat a tartományoknak (beleértve hazánkat is) önkormányzati jogot hajlandó adni, de a birodalom egységének fentartására a legfontosabb ügyeket a Bécsben székelő közösparlament intézné el. Sok konservatív politikusunk volt, kik az alkotmányosság forgácsáért hajlandók voltak feláldozni az ország függetlenségét. De a nemzet legnagyobb része mereven ragaszkodott a 48-as törvényekhez. Így került Deák két ellentábor közé azzal a hivatással, hogy mindkettőből harczosokat hódítson és régi törvényeink csorbítása nélkül megalkossa a kiegyezést.

Itthon a legnagyobb higgadtságra volt szükség, hogy a kibékülés fonala meg ne szakadjon, Bécsben pedig Deákot forradalmi-nak tekintik. A 61-es országgyűlés eredmény nélkül oszlott el. A

kísérletezés tovább folyik. Az elejtett fonalat újból a konszervatívek veszik fel, de Deák meghallgatása nélkül nem tesznek semmit. 1865-ben nehezen várta már úgy a nemzet, mint az uralkodó a kibékülést. Deák húsvéti cikkében megteszi a kezdő lépést. A forradalom és abszolutizmus veszedelmei között vezette Deák a tárgyalásokat. A legnagyobb veszedelem abban rejlett, hogy párhivói a háta megett is alkudoztak Béccsel s el voltak határozva, hogy nélküle is megkötik a kiegyezést. Egyes pontokra vonatkozólag csak így tudták beleegyezését kierőszakolni. Megalakúl az új kormány nélküle. Sem hivatalt, sem kitüntetést nem fogad el. Annyira puritán, hogy mikor értékes keretben elküldik számára a királyi párarczképét, a keretet leveszi és visszaküldi.

Ferencki a múlt század hatalmas küzdelmének keretében jeleníti meg Deák alakját. Ez a történeti háttér mindenütt köréje csoportosúl. Pár évre vesztí csak el vezéri szerepét, hogy aztán ismét rábízza a nemzet legféltettebb kincsének, függetlenségének megmentését. Ferenczi Deák életét igéri s azt meg is adja híven, pontosan, lelkiismeretesen. Talán néhol túlságosan pontosan és lelkiismeretesen is. A munka elején hosszan értekezik a Deák-család őseiről, birtokairól, osztozkodásukról? E rész meglehetősen fárasztó; jó lett volna, ha az író rövidebben, tömörebben adja elő mondani-valóját. A sok részlet kifárasztja figyelmünket és a mi sokkal fontosabb, nincs kimutatható összefüggésben Deák jellemével. Egész másképp áll a dolog nevelésével. Itt minden részlet érdekel, minden jelentéktelennek látszó mozzanat felemlítendő, hogy mintegy a szemünk előtt fejlődjék ki Deák azzá, a milyennek politikájában mutatkozik. Itt csak dícséretet érdemel Ferenczi részletessége. E ponttól kezdve minden újabb és újabb rész Deák köré csoportosúl és szorosau összefügg jellemével és azt a célt szolgálja, hogy a munka elolvasása után előttünk álljon ez a következetes magyar politikus. Az események előadásán kívül az írónak olykor-olykor igen érdekesen sikerült bevilágítani abba a műhelybe, hol az érzések keletkeznek, a gondolatok forronganak. Széchenyivel, Kossuthal, Wesselényivel való együttműködésére is rátér és minden alkalmat megragad, hogy a reformkor nagy politikusainak egymásra való hatását megrajzolja. De itt követi el egyetlen nagy hibáját. Wesselényinek alakja majdnem teljesen eltörlődik, passzívvá válik, Kossuthról nem ad teljesen megbízható képet, de Széchenyit már híven rajzolja. Különösen érdekesen írja le Széchenyinek Kossuth ellen indított támadását és abban való fáradozását, hogy Deákot vezérré emelje és ezzel politikájának megbízható és hű követőt teremtsen.

Ferenczi nemcsak szereti Deákot, hanem rajong érte. Munkájában a nagy törvénytudó úgy emelkedik ki a múlt század nagy államférfiúi közül, mint a mező közepén álló óriás fa, melynek

árnyéka megöli a tövében levő növényzetet. Összezsugorodik akaratlanul is Kossuth alakja, pedig jól tudja Ferenczi, jól tudta Deák is, hogy a kormánynak jogtalan erőszakoskodása után a nemzetnek már nem lehetett Deákot követnie.

De Ferenczi Zoltán Deák életrajzát ígérte, ezt meg is adta híven, becsületesen, érdekesen. Műve rendkívül tanúságos olvasmány, a mely mindvégig leköti olvasója figyelmét. Vannak részei, a melyekben kristálytisztán sikerült egy-egy vitatott kérdés körül mérköző pártok felfogását megírnia. Munkája hatalmas emlékoszlop Deáknak, a kit igazolt, a kit nagyobbak, hatalmasabbnak sikerült megrajzolnia annál a képnél, a hogyan a közzelfogásban élt.

Lengyel Miklós.

Metaphysika.

Runze G., *Metaphysik*. Leipzig (Weber) 1905. 424 lap. Ára kötve 5 márka.

A metaphysika nem népszerű ága a böleseletnek. A Kant-Hegel-féle spekulatio hanyatlása óta hazájában, Németországban is rossz hírbe került. Gyakrabban olvasták reá Goethe Mephistójának ama keserű gúnyját:

„Aztán mielőtt máshoz látna,
Fogjon a Metafizikába;
Itt rajt' legyen, hogy mélyen értse,
Mi emberagyba sol' se fért be.
Mi bele való s nem való,
Mindarra van jóhangú szó“.

Olyan tudománynak tartották, mely

„Az észet ez jól megidomítja,
Spanyol eszímába beszorítja,
Hogy másszék szépen és lassucskán
A gondolatnak országútján,
És ne lidérczedjél soha
Keresztbe ide, meg tova“.

Még Goethe is „az isten könyörülő irgalmára“ bizta a metaphysikusokat.

Ezzel szemben szerzőnk a methaphysikát központi jelentőségű alapvető philos. tudománynak mondja, a melynek régi tarthatatlan alakjával csak a neve közös. A régi dogmatikai jellegű metaphysika „nem reformot, hanem teljes átalakítást igényel“. Főbb problémái az önálló kutatás és nem a toldozás-foldozás tárgyai. E tekintetben Kant és Fichte mellett főleg Dreher, Rée, Hoppe, Mach, Liebmann, Rosenkranz, Fechner, Baumann és a magyar Pósch Jenő voltak rá hatással. A böleselet tömkelegében járatosak előtt ma már a metaphysika nem leélt tudomány, mivel az embernek, mint „animal

metaphysikum“-nak veleszületett ismertetőjele az ő metaphysikai ösztöne. Nevei is igen különfélék. Volt az Aristotelesnél „első philosophia“, továbbá „böleesség“, „ontologia“, „ontosophia“, „transcendental philosophia“, „a böleseleti elvek tana“, majd „tudománytan“, „azonosság böleselete“, „a logikai eszme tudománya“, végül „dialektika“ s „a gondolkozás és a való világ böleselete“. Minta alapvető böleseleti tudományág két ezer éves nevére méltó és érdemes, mely a logikától, ethikától, aesthetikától, psychológiától és történetböleselettől ép annyira különbözik, mint a természettudomány egyes ágaitól.

A mű egy bevezetésre, 10 nagyobb szakaszra s 1 függelékre oszlik. Bevezetésében (1—26 l.) ismerteti a metaphysika jelen állását, annak neveit, ellene felhozható kifogásait, Lange, Hartmann és Mach róla szóló felfogását, annak feladatát és módszerét, a rendszer beosztását s a metaphysika történetét és ismeretbirálati előfeltételeit. A metaphysikai problémák egészen természetszerűleg négy kategóriába oszthatók, ú. m.: 1. a világról szóló gondolkozás apriori alapformái (a modális itéletalakok: lehetőség szükségképeniség és valóság); 2. a világ való létének apriori alapformái (tér és idő, mozgás és nyugalom); 3. a megismerhető létnek gondolatilag szükségképi és legáltalánosabb tartalma (anyag, a kausalitás törvénye, szabadság, cél) s végül 4. a gondolt és való világ egysége (idealismus és realismus, dualismus és monismus). Magukat a problémákat az analitikai módszer szerint építi föl.

Az első szakasz a „lehetőség“ problémáját (32—56 l.) ismerteti és pedig közelebbről annak indokát és célját, gyakorlati jelentőségét, logikai és reális alakját, a reális lehetőséget és a semmit, a természetböleseletre való alkalmazását s annak következményeit és folyamányait.

A második szakasz szól „a szükségképeniség“ kategóriájáról (56—92 l.) és pedig a probléma nyelvi oldaláról, annak történetéről, Kant-féle felfogásáról és birálatáról, a szükségképeniségről és az isten létele melletti bizonyítékokról, a Hegel Trendelenburg és Hoppe-féle felfogásáról s a szakasz végén fejtegetéseinek eredményeit foglalja össze.

A harmadik szakasz „a létről“ (Seyn) szól és itt egyenkint méltatja a probléma nehézségeit, az absolut létről szóló ontologiai bizonyítékot, a psychologiai és ismeretelméleti érdeket, az aesthetikai és ethikai érdeket, s a lét fogalmát a tudományban, a jogban és a vallásban.

A negyedik szakasz szól „a térről“ (125—165. l.) és pedig ismerteti Kant térelméletét, Kant előtti felfogásait, Liebmann i. v. fejtegetéseit s magát a térelméleti probléma lényegét.

Különösen érdekes „az időről“ (165—226. l.) szóló szakasz, a melyben egyenként méltatja Kant és Trendelenburg felfogását, az

időképzetét és tartamát, Pösch Jenő időelméletét és bírálatait, az időérzés Mach-féle felfogását, a subjektív, objektív és abszolút időt, s az idő elméletének a vallásra és az etikára vonatkozó jelentőségét.

A hatodik szakasz „a mozgásról (226—242. l.) s a hetedik „az anyagról“ (242—284. l.) szól. Utóbbi közelebbről ismerteti az anyagot és az atómot, a materiális nagyságok viszonylagosságát, Cartesius, Leibniz, Kant, Herbart, Fechner, George, Riehl, Ostwald és Schopenhauer anyagelméleteit. Utóbbi az anyagot „kausalitásnak“ mondotta. Utóbbi a „theológiával“ kapcsolatban a nyolczadik fejezet (284—334. l.) ismerteti, és pedig a problémának a Hume-, Kant- és Mill-féle értelmezését, Lange, a materialismus történetírója fejtegetéseit és azok bírálatát, Mach és Réé-féle felfogását, a kausális felfogás elméleti és gyakorlati értékét, az akarat szabadságát, a teleológia lényegét s a célszerűség példáit. Az akarat kérdését ethikai-pszichológiai problémának mondja s vele behatóbban is Herzog Realencyklopédiájában foglalkozik a szerző.

A kilencedik szakaszban „a dualismus és „monismus“ (334—381. l.) világnézetét ismerteti és pedig közelebbről a probléma Locketól Kantig terjedő történetét s Kant, Fechner, Avenarius és Mach-féle felfogását. Végül az utolsó szakasz „a metaphysikai elveket“ (384—393. l.) ismerteti.

A mű végén található „függelék“ (393—424. l.) *Kant, Fichte, Scheiermacher, Schelling, Hegel, Baader, Krause, Herbart, Bencke, Schopenhauer, Lotze, Helmholtz, Dühring, Hartmann, Lange, Liebmann, Deussen, Dreher, Hoppe* és *Carus* életrajzát és történet-irodalmi adatait ismerteti. Valóságos irodalomtörténeti kalauz e függelék a metaphysica problémáihoz.

Dr. Szlávik Mátyás.

Gr. Kuun Géza dr.

sz. 1838 decz. 28. — m. h. 1905 ápr. 10.

A szentírás szavaival élve elmondhatjuk, hogy leesett a mi fejünk koronája!

A magyar tudományos világ gyásza nekünk sokszoros gyász és fájdalom, mert ő hozzánk, szűkebb hazája tudományos és irodalmi köreihez állott legközelebb.

Millennaris tiszteleti doktora volt a kolozsvári egyetemnek, tiszteleti és alapító tagja az Erdélyi Múzeum-egyletnek, elnöke az Erdélyi Irodalmi Társaságnak és a székely történelmi bizottságnak, dísz elnöke az EMKE-nek, elnöke a Hunyadmegyei Tört. és Rég. társulatnak stb. stb.

Ezek a címek és méltóságok már magokban elég ékesen szólóan hirdetik, hogy az erdélyi tudományos, irodalmi és közművelődési törekvéseknek az utóbbi évtizedekben *gróf Kuun Géza* volt a vezére.

De nemesak a localis patriotismus becsülte meg őt ennyire. A Budapesten székelő Néprajzi Társaság nehéz válság után az ő elnöklete alatt indult virágzásnak s első tudományos társulatunk, a Magyar Tudományos Akadémia másodelnökévé, igazgató és tiszteleti tagjává választotta.

A külső elismerések koszorújával a külföldi tudományos társulatok is elhalmozták: tiszteleti és vál. tagja volt több olasz, német és finn tud. társulatnak.

És ez nála mind csak külsőség volt, mert mindezeknél tündöklőbb volt az ő belső világa, lelke nemessége, szíve melegsége, tudományának mélysége és tartalmassága. A komoly, nagyszabású tudó-

sok azon ritka fajához tartozott, a kik a tudományt önmagáért s nem mellékezelők eléréséért becsülik. Ő mindenekfelett tudós és író volt, nem foglalkozott rendszeresen semmi egyébbel, mint a tudományok művelésével. E czélt szolgálva, lemondott születésének, főúri rangjának, vagyonának társadalmi előnyeiről s ezeket is mind főczélja szolgálatára rendelte.

Aristokrata volt a szó nemes értelmében, de a szellem és nemes gondolkodás aristokratája, a ki a szellemi köztársaságban nem a születés, de az érdemek szerint becsülte az embereket s maga is ezek szerint kívánt becsültetni. Barátait nem rang szerint választgatta, hanem a tudományos és hazafias érdemek után.

Még egyben volt gróf Kuun Géza páratlan. Utolsó képviselője volt köztünk egy — sajnos — letűnni látszó régi szép világnak, melylyel Erdély századokon át tündökölt: *a főúri tudósoknak*.

Erdélynek fejedelmi történetírói, főúri költői, mágnás tudósai voltak. A XVI. századtól hosszú sora a fényes neveknek tündökölt tudományos irodalmunk lapjain. *Gróf Kuun Géza* neve zárja be a sorozatot — ki tudja mennyi időre?!

Veszteségünk nagyságának és pótolhatlanságának ez egyik fokmérője. Ő volt az utolsó mágnás tudós Erdélyben: a Kemények, Bethlenek, Jósikák, Hallerek, Aporok, Telekiek, Lázárok, Mikók utódja, — kinek legfőbb ideája a tudományok művelése, a hazai közművelődés előmozdítása vala.

Marosnémeti tuskulánuma — Déva mellett — a múzsák hajléka volt. Ott a gróf Gyulai Lajos (nagybátyja) által a múlt század elején újra épített szép úrilak volt az ő otthona, melyben nagy könyvtár és gazdag levéltár állott rendelkezésére. A kastélyt tágas és szépen gondozott park köríti. Az utak szegélyein, a közeli régi római telepről, Miciából kiásott római felíratos kövek, szobrok állanak. Százados faóriások és árnyas berkek lombsátrai kínálkoznak üdülő helyekül, melyeket ő jelzőtáblákkal látott el, honfíui és baráti kegyelete jeléül történelmi és irodalmi nevekkel jelölt meg. A lant formájú óriás celtis (sátorfa) „Attila fája“, egy facsoport „Kazinczi pihenője“, mások egy-egy jó barátnak emlékét hirdetik.

Bent a kastélyban, levéltárban az ősök szelleme, a könyvtárban a magyar és világirodalom legjelesebb elméi társaságában élt a nemes lélek. Oda gyűjtötte barátait, munkatársait, ott látta ven-

dégül tudós honfitársait s külföldi barátait, kiknek jelenléte ünneppé varázsolta a marosnémetii vendégszerető kastély légkörét.

Kint a százados fák alatt ott lebeg szelleme Kazinczinak, Döbrenteynek, kiket Maros-Németihez oly kedves emlékek fűztek, Szilágyi Sándornak, Torma Károlynak stb. stb., kik legjobb barátai voltak. A római felírtos kövek, a pogány istenek szobrai fölé a magyar irodalom úttörőinek és jeles művelőinek emlékére elnevezett százados fák terítik ki árnyas lombjaikat s ezek között élt, működött, merengett a múzsák kegyeltje, a magyar tudományosság utolsó fejedelme, gróf Kuun Géza.

A múltak emlékei, a környezet s főkép annak éltető szelleme valóban a múzsák templomává avatták Marosnémetit.

A mint azonban a fák lombjai lehullottak, gróf Kuun Géza is vándorútra indult s az erdélyi és magyarországi főváros között testvériesen megosztván a telet, tavasszal rendesen nagyobb tanulmányútát tett. Bejárta a külföldet, főkép Italia és Németország tudományos központjait s mindenütt talált tanulni és gyönyörködni valót. Olyan volt, mint a vándorló madár: ősztől-tavaszig mindig költözködött.

Első stációja rendesen Kolozsvár volt s itt töltött egy-egy hónapot, hogy meglátogassa rokonait, barátait, elnököljön a tud. és irodalmi társaságok ülésein, megtartsa szokásos felolvasásait az Erdélyi Irodalmi Társaságban s az Erdélyi Muzeum-Egyesület történelmi osztályában, a melynek folyóirata, az Erdélyi Muzeum legkiválóbb munkatársát tisztelte benne. Ebben adta ki személyes és erdélyi vonatkozású cikkeit, így a múlt év nov. és decz. havában »Gyermekéveim« című munkáját.

S itt közöljük hátrahagyott utolsó munkáját is az 1834-iki erdélyi országgyűlésről.

Borús sejtelemmel írta az előbbiről e sorok írójának, hogy ez az »opus ultimum«. Munkájában is az elmúlás gondolata az alaphangulat. »A legtöbb embernek — úgymond a bevezető sorokban — ha majdan eljött az utolsó óra, elég a nyugalmat adó sírgödör s emlékül a sírkő rövid felírással, mely az elhunyt földi életének időbeni kezdetét s végét megjeleli: mikortól—meddig« . . .

»Én is azon sok közé tartozom, — folytatja — kit földi életük végén a sír nyugalmánál s Isten kegyelménél egyebet nem

kívánhatnak. Sokat akartam és nagy czélok felé törekedtem, de az ellentállás szikláján sokszor tört meg akaratom s a nagy czél mint egy tovább huzódó látkép elérhetetlenül mind messzebb távozott tőlem.

Mily nemes szerénység — jellemének egyik legfőbb és legszébb vonása — tükröződik vissza e szavakban is.

Pedig, hogy mit vesztettünk benne, mi tudjuk legjobban, a kik szívéhez és irodalmi, közéleti munkásságához legközelebb állottunk. Bizony méltó a mi fájdalmunk és kesergésünk, mert olyan űrt hagy maga után, a mely igen sokáig (szívünkben örökre!) betöltetlenül marad.

*

Ennyi fájdalomra hol keressünk vigasztalást?

Ő maga rámutatott utolsó művében:

»A görzi régi temető halottas kápolnája ajtaja felett — úgy mond — ezen sorok olvashatók:

In planctu et lacrimis nascimur

Et cum planctu lacrimisque morimur.

Ez az élet folyama és a kezdő s végső siralom közt sok a sírás s egy legenda szerint Isten trónja mellől angyalt küldött a síró emberiség vigasztalására, ki gyors szárnyán embertől emberhez siet, s meghozza mindenkinek a kívánt vigaszt s a szív sebeire a balsamot.¹

Isten kegyelmétől várhatunk mi is csak vigasztalást.

Legyen áldott emlékezete mindörökre!

*

SZÁDECZKY LAJOS.

Gróf Kuun Géza életrajza.

Gróf Kuun Géza Nagyszébenben 1838 december 28-án született. Atyja osdolai gróf Kuun László, anyja Gyulay Constancia grófnő volt, kiről Kazinczi „Erdélyi leveleiben“ anyyi magasztalással emlékezik. Gyermekeveit Nagyszébenben, Dédáacson, Algyógyon (Hunyadmegyében), Szászvároson és Kolozsvárt töltötte. A szülői háznál nyert első oktatás után Szőnyi Pál budapesti nevelő intézetében tanult. A középiskolák elvégzése után a budapesti egyetemen, azután Göttingenben folytatta bölesészeti és nyelvtudományi

¹ Erdélyi Múzeum 1904. évf. 490. l.

tanulmányait. Egyetemi tanulmányait elvégezvén, Németország, Svájc, Franciaország, Anglia, Olaszország és Dánia nevezetesebb városait, főleg az egyetemi székhelyeket, műgyűjteményeket kereste fel, miközben nemcsak ismereteit bővítette, hanem a tudósvilág képviselőivel is szoros viszonyba lépett. Ezeket a tanulmányi utazásokat később is több irányban ismételte, sok időt töltvén különösen Itáliában és Görögországban. Nemrégiben Dalmáciát, Herezegovinát, Montenegrót látogatta meg és Belgrád, Bukarest kitűnőségeivel kereste a kapcsolatokat a Hunyad vármegyei történelmi és régészeti társulat elnöki tiszteiből Dácia multját, illetőleg reá háramló tudományos feladatok érdekében.

A politikai helyzetünkről, irodalmi törekvéseinkről oly hiányosan tájékoztatott olasz újságokban akárhányszor a védő és felvilágosító szerepére vállalkozott. Erre a szerepre kiválóan képesítette őt nagy nyelvismerete. A magyaron kívül jól beszélt németül, olaszul, francziául, angolul, a latin, görög, zsidó és arab írók műveit pedig a legnagyobb könnyűséggel olvasta. Több munkája, mint a Codex Cumanicus, majd a milleniumi forrástanulmányok közé szánt s két kötetben Kolozsvárt 1893-ban kiadott *Relationum Hungarorum cum oriente gentibusque orientalibus originum Historia* és a *Fontes rerum Bizantinarum* latinul jelentek meg, hogy a külföldi tudósok is használhassák. Az orientalista irodalomnak hazánkban legavatottabb művelője volt, a kit ezen érdemeiért az orientalisták kongresszusán is többször kitüntettek. Irodalmi működésének termékei egész könyvtárt alkotnak. Legtöbb munkája a magyar tudományos Akadémia kiadásában jelent meg. Nagyobb munkái: A sémi névidom, Az újabb arab nyelvről, A sémi nyelvek magánhangzói, Adalékok Krim történetéhez stb., A kúnok nyelvről és nemzetiségéről, A sarmizegethusai Mithraeumról, Körösi Csoma Sándor életéről, Hunyad vármegyéről, A brodnikok, Adalékok Ázsia és Kelet-Európa etnografiájához, A magyar honfoglalást illető arab s egyéb keleti kútfőkről, Gardezi persa történetíróról stb. stb. 1873-ban kiadta nagybátyjának, gróf Gyulay Lajosnak naplótöredékeit. Több olasz nyelven írt munkájában a keleti nyelvtudomány fejlődését ismertette. Nagy feltűnést keltett Európa tudós köreiben 1880-ban kiadott Codex Cumanicus, melyért a magyar tud. akadémia tiszteleti tagsággal jutalmazta. Sok egyéb munkája között „Az imádság története“ a magyar vallásos irodalomnak valódi gyöngye. Több hazai egyesületnek elnöke és számos külföldi tudományos társaságnak tiszteletbeli tagja volt. 1895. május 28-án a kolozsvári egyetem tiszteletbeli doktornak avatta. 1898. június 3-án kapta a valóságos belső titkos tanácsosi méltóságot. A helsingforsi finn-ugor társaság 1897-ben tagjául választotta. Kedvenc tartózkodási helyén, Marosnémetiben nyaranta a tudósok egész raja fordult meg. Úgy-szólván egész életét irodalmi munkálkodással töltötte el.

Családot férfi kora delén alapított, nőül vevén 1885-ben br. Kemény Vilrát, Kemény Gábor volt közlekedési miniszter nővérét.

Gr. Kuun Géza f. é. januárius 9-én utazott fel Kolozsvárról Budapestre. Itt erőt vett rajta régi, gyötrő betegsége a szívbaj, a mely április 10-én hajnali egy órakor kioltotta az ő nemes életét Budán a vörös-kereszt kórházban. Ravatalát az Akadémia csarnokában állították fel, a hol április 12-én fél 5 órakor tartották meg felette a gyászszertartást az ev. ref. egyház szokása szerint. Az Akadémia nevében *dr. Heinrich Gusztáv* főtitkár, a Néprajzi Társaság részéről *Szalay Imre* elnök búcsúztatta el.

Aztán megindult utolsó útjára, vissza a bérezes kis hazába, melynek fővárosában, Kolozsvárt, legkedvesebb munkatársai közéletében kívánt örök pihenőre térni.

Temetése itt április 15-én ment végbe, azzal a mélységes kegyelettel, melyet ő annyira megérdemelt.

Temetése.

Ápr. 13-ától 15-éig a kolozsvári nagytemető halottas kápolnájában tartotta utolsó stációját Erdély nagy halottja. Oda zarándokoltak ravatalához azok a testületek, melyeknek ő büszkesége volt s koszorúkkal halmozták el koporsóját. A fővárosból hozott koszorúk megtöltötték a kápolna falát, az erdélyiek elborították a ravatal környékét.

A temetési gyászszertartás ápr. 15-én d. u. 4—5 óra közt ment végbe kint a temető udvarán, Isten szabad ege alatt, az ő puritán lelkéhez méltó egyszerűséggel, de igaz melegséggel és mély részvétellel.

A koporsót az erdélyi születési és szellemi arisztokratia s a testületek küldöttei vették körül s a nagyközönség megtöltötte az egész térséget.

Legelőbb *dr. Bartók György* ev. ref. püspök tartott szép búcsúbeszédet s megható imát. Aztán *dr. Nagy Károly* ev. ref. theol. tanár az EMKE és az erdélyi ev. ref. egyházkerület irodalmi értekezlete nevében méltatta érdemeit. Utána *dr. Versényi György* az Erdélyi Irodalmi Társaság nevében, — végül *Szádeczky Lajos* az Erdélyi Múzeumegylet részéről búcsúztatta el.

Aztán a koporsót föl vitték a házsongárdi temető egyik kies pontjára, a hol a szabadban megásott sírba temették el. A koszorúk szalagjait megőrzés végett az Erdélyi Kárpát-Egyesület kérte és nyerte meg múzeuma számára. A sír fölött nemsokára kápolna fog épülni, jeléül a síron túl is élő kegyeletnek.

Az Erdélyi Múzeumegylet nevében mondott búcsúztató így hangzik :

A szentírás szavaival élve: lehullott a mi fejünk koronája! Mert hisz koronánk, díszünk, büszkeségünk volt ő mindnyájunknak, kik a tudomány szolgálatában vezérlete alatt munkálkodtunk.

A magyar tudományos világ gyászát mi erdélyiek érezzük legközelebről, mert legfőképpen a miénk volt, szívvel és lélekkel.

Az Erdélyi Múzeum egylet nevében búcsúznunk utóljára, mely tiszteleti tagját s leghívebb munkatársát siratja benne.

Az „*Erdélyi Múzeum*“ hasábjain közölte legbensőbb érzelmeit; ott dicsőítette nagynevű eszményképeit: a gróf Gyulaiakat, a Weselényieket, Rhédeyeket, Keményeket, Jósikákat, Bethleneket, Mikó Imrét, kiknek nyomdokait követte. Ott siratta el legjobb barátait: Szilágyi Sándort, Torma Károlyt s a többieket.

Az Erdélyi Múzeumban búcsuzott el tőlünk is nemrég emlékirataival, melyben mély bösességének, szerető szívének s nemes szerénységének oly megható nyilatkozatait olvassuk:

„A legtöbb embernek — írta — ha majdan eljött az utolsó óra, elég a nyugalmat adó sírgödör s emlékül a sírkő rövid felírással: *mikortól—meddig* . . .

„Én is azon sok közé tartozom, — így folytatá — kit földi életük végén a sír nyugalmánál s Isten kegyelménél egyebet nem kívánhatnak. Sokat akartam és nagy czélok felé törekedtem, de az ellentállás szikláján sokszor tört meg akaratom s a nagy czél mintegy tovább huzódó látkép elérhetetlenül mind messzebb távozott tőlem“.

Nem akarunk nemes szerénységével perbe szállani; de mindannyian tudjuk, hogy nincs az a hatalmas sírkő, melyre csak czímeit, tudományos kitüntetéseit fel lehetni vésni — és nincs a dévai várhegynek annyi sziklafala, a mely érdemei elősorolására elegendő helyet nyujthatna.

Pedig nála a czímek, méltóságok csak külsőségek voltak: mindezeknél tündöklőbb volt belső világa, lelke nemessége, szíve melegsége, tudománya mélysége, hazaszeretete kristálytisztasága. Ezekben a fejedelmi erényekben volt ő igazi aristokrata — sajnos utolsó — azon nagy nevek sorában, kikkel Erdély régebben dicsekedhetett.

Marosnémeti otthona a múzsák temploma volt. Oda záránkoltunk évenként bűvös környezetébe, a kasztáliai forrásokhoz. Emlékkönyve kötetei megörökítették hány százan és ezren siettünk áldozni ott, a tisztelet és szeretet oltárán, melynek Vesta tüze nem aludt ki soha!

Azért a szeretetért, melylyel minket melengetett, örökké hálásak

maradunk a síron túl is. Mert hisszük, a mit ő is vallott, hogy a szeretet nem hal meg soha.

Azzal végezzük búcsúzásunkat, a mivel Szilágyi Sándort ő búcsúztatta:

„Megdicsőült szellemednek ha égi lakodból letekintened lehet, az általad oly hőn szeretett hazai földre, ime lásd kegyeletünk ünnepest, *ime lásd szívünk hűségét, a mely csak magával a szívvel enyészik el*, de még így sem enyészik, mert hiszen a hűség égi erény, mely eget kér s eget vár. Emléked örök!”

Tudományos köztársaságaink dicsőült elnöke! írók, tudósok fejedelme! Isten veled!

Szívünk hűsége a síron túl is él!

Gróf Kuun Géza s az „Erdélyi Muzeum“.

Az „Erdélyi Muzeum“-nak gróf Kuun Géza volt egyik leg-régibb s leghívebb munkatársa.

Első közleménye *Dora d' Istriáról* szól, erről az oláh fejedelmi családból származott kiváló írónőről, kivel gr. Kuun Géza Flórenczben ismerkedett meg s a ki ott is halt meg 1888. őszén. (1889. évf. 1—8. l.)

Második munkája is egyik külföldi tudós ismerőséről: Itália egy kiváló történetírójáról, *Amari Mihály*-ról szól, a ki Szicília történetének ünnepelt írója volt s 1889-ben halt meg. (1890. évf. 315—322. l.)

Harmadik műve *Kerekes Ábelt*, egy múlt század elején működött szászvárosi tanárt jellemez, a ki történelmi kutatásokat folytatott s az első magyar történelmi folyóirat megindításában fáradozott, de hiába. (1891. évf. 337—351. l.)

Midőn 1893 év nyarán az „Erdélyi Muzeum“ szerkesztőjévé választattam, gróf Kuun Gézának egy nagyobb tanulmányával nyitottam meg az általam szerkesztett első füzeteket: „*Adalékok Ázsia s Kelet-Európa ethnographiájához a IX-ik s X-ik században*“, melyben a Volga-melléki népek ethnikus jellegét, történetét, köz-állapotát vázolja. (1893. évf.)

1896-ban az Erdélyi Irodalmi Társaság millenniumi díszgyűlésén tartott szép *emlékbeszédét* közölte.

1898-ban egy minket közléről érdeklő kérdéstről értekeznek : *Visszapillantások az Erdélyi Múzeum megalapítására cz. a.*, melyben főképp gróf Mikó Imre dicső emlékének áldoz kegyelettel. (545. l.)

1899-ben *Torma Károly* emlékezetéről tartott emlékbeszédét közli, melyet a Hunyadmegyei Tört. és Rég. társulat közgyűlésén olvasott fel 1898 nov. 15-én. Ezt Italiában írta. Erről ezt írja nekem 1898 okt. 24-én: „Ezt a közgyűlést még f. évi májusban kellett volna megtartani. Ha ezt (t. i. az őszre halasztást) tudnom lehetett volna Viareggióban, ott nem siettem volna annyira Torma Károly barátom felett tartandó emlékbeszédem elkészítésével, hanem úgy tettem volna, mint a többi idegen, a tengerparton a szabad levegőben töltöttem (!) volna az idő nagyobb részét s nem a négy fal között. Tekintettel arra, hogy Torma Károly a kolozsvári egyetemen jogi tanár volt... nagyon örvendénénk s nagyon óhajtanók, hogy igen tisztelt tanár úr dr. Márki tanárral együtt megjelenésökkel a gyűlést szerencséltenék“.

1900-ban „*Erdélyi tudományos igyekezetek*“ címmel a XVIII. sz. végén és a XIX. sz. elején Erdélyben történt tudományos mozgalmakat ismerteti, főképp gr. Kemény József, gr. Batthyányi Ignác püspök, gr. Teleki Sámuel kancellár, Döbrentei Gábor, Aranka György, Cserei Farkas, Kerekes Ábel, Vass József és mások tudományos törekvéseit, melyek könyvtárak, gyűjtemények alapítására, a „Magyar Nyelvmívelő Társaság“ megalapítására és az „Erdélyi Múzeum“ megindítására vonatkoztak.

1900. nov. 2-án ő nyitotta meg a Szilágyi Sándor emlékére rendezett ünnepélyt Kolozsvárt, melyben meleg szeretettel magasztalja egykori kedves barátja érdemeit.

Az 1902-ik évfolyamot is ő nyitja meg „*Budapest 1820-ban*“ cz. nagyérdekű tanulmányával, melyben a fővárosi életet élénk színekkel eseteli, főképp Döbrentei Gábor levelei alapján, melyeket ő gr. Gyulai Ferencznéhez (gr. Kuun Géza anyai nagyananyjához) s ennek leányához, gr. Gyulai Karolinához intézett Marosnemetibe, hol Döbrentei gr. Gyulai Lajos nevelője volt.

Az 1902. évfolyam decz. füzetében *Wesselényi Miklós* emlékezetének szentelt egy szép tanulmányt, melyben Wesselényinek gróf Wass Györgyhöz intézett leveleit közli 1830. és 1833-ból.

Az 1903-iki évfolyamot is ő nyitotta meg „*Az 1834-iki ország-*

gyűlés előestélyén“ cz. felolvasása közlésével, melyben gróf Gyulai Lajos nagyérdékű naplója alapján ismerteti e nagy borderejű országgyűlés előzményeit.

1904. nov. és decz. füzetiünkben közölte „*Gyermekéveim*“ cz. a. életrajzát 1838—1850-ig, a melyben mintegy búcsúzik a földi élettől és olvasóitól. Bevezetését e jellemző szép szavakkal végzi: „Jelenlegi hangulatomban a jelenben fájdalmat érzek, a jövőtől vigaszt nem várok s csak a múltban keresek és találok enyhítő üdülést s a múltban is leginkább ott, a mitől most legtávolabb állok: a gyermekkorban“.

A fájdalmas hangulat onnan eredt, hogy nem régen azelőtt halt meg egyetlen nővére Irma, Fáy Béláné, részint pedig saját betegeskedése miatt.

Lelkét megszállja az elmúlás gondolata s a halál sejtelme. Levelében is megcsendül a búcsúzkodás hangja, s „*Gyermekéveim*“ cz. művét „*utolsó munkájá*“ -nak érzi. Így ír erről, Maros-Németiből 1904. okt. 9-én:

... „Most áttérek egy dolgozatomra, melylyel ide való megérkezésem óta egész mai napig foglalatoskodtam. Czíme „*Gyermekéveim*“ s végződik 1849. év végével. Óhajtom, hogy ez a dolgozatom az „Erdélyi Múzeum“-ban jelenjék meg; ... azt hiszem, ott lesz leginkább helyén. Ha az „Erdélyi Múzeum“ elfogadja és szívesen látja, kérem erről engem értesíteni, a kéziratot Nagysád kezéhez küldöm azon nagy kérésem mellett, szíveskednék a nyomtatást felügyelni, hogy azt nyomdahibák el ne éktelenítsék. Talán ez a dolgozatom *opus ultimum* s igen óhajtom, hogy hibamentesen nyomtattassék“ stb. stb.

Siettem válaszolni, jelezvén, hogy a munkáért (melynek folytatását is reméljük és óhajtjuk) személyesen megyek Maros-Németibe.

Postafordultával okt. 13-án kelt a kedves válasz:

„Felvillanyozott az örömhír, hogy f. hó 20-ika körül a norvég tudóssal együtt felkeres minket Maros-Németiben. Az érkezés napjáról s idejéről távsürgönyét kérjük. Nagy örömmel várjuk. Mindkettlen igen szívesen üdvözljük“ stb.

A jelzett időben meglátogattuk Maros-Németiben dr. Nielsen Konrád krisztianiai egyetemi rk. tanárral s a kéziratot elhoztam.

Okt. 28-án pótlékot küld s ezt írja:

„Ide mellékelve küldök két pótlékot „*Gyermekéveim*“ czímű dolgozatomhoz; megjeltem a helyeket, a hová ezek beillesztendők“ . . .

Az az egy nap, melyet itt együtt töltöttünk, noha bizony igen rövid

idő volt, nekünk nagy örömet szerzett s igen kedves emléket hagyott maga után. Kérem ezt dr. Nielsen tanár úrnak is tudtára adni . . . A mi kolozsvári útunk valószínűleg csak nov. második felében fog megtörténni, „*ha a novemberi fagyok el nem hervaszszák (!) a szép tervet*“.

A nov. fagyok (t. i. betegeskedése késleltette Kolozsvárra jövetelét.

Nov. 7-én „gyöngélkedése miatt“ más által írat, de nov. 16-án már maga válaszol arra a kérésre, hogy engedné meg gyermekkori emlékei felolvasását az Erd. Muz. szakosztálya ülésén. A jellemzetes levél így szól:

„*Maros-Németi, 1904. nov. 16-án.*

Igen tisztelt Tanár úr!

Most már megint sajátkezűleg írhatok s újlag reménylem, hogy Kolozsvárt talán nemsokára viszontlátjuk egymást. A mi a felolvasást illeti gyermekkoromról írt dolgozatomból, tegyen úgy Nagyságod, mint a hogy legjobbnak tartja. Nagy érdekléssel olvastam a hírlapi tudósítást a Csíki krónikáról tartott felolvasásáról s a nagy érdekről és tetszésről, melylyel a felolvasás találkozott.¹ Ha Kolozsvárt leszek, talán én is felolvasom b. e. nagybátyám naplójából az 1834—35-ik évi országgyűlés folytatását s végét a febr. 6-iki Rescriptumig. Ezt már az „Erd. Múzeum“ illető szakosztálya gyűlésén óhajtanám felolvasni. F. hó 19-én báró Jósika Lajosné² látogatását várjuk, ki néhány napig lesz nálunk. Tehát csak nov. vége felé vagy december elején mehetünk Kolozsvárra . . . stb. Mindketten igen szívesen üdvözöljük.

Teljes tisztelettel

gr. *Kuun Géza*“.

Kolozsvárra csak decz. 17-én érkezett. Így tudatja ezt:

„*Kolozsvár, 1904 decz. 19-ikén.*

Igen tisztelt Tanár úr, Nagyságos Uram!

Tegnapelőtt este érkeztünk meg ide s mert nagyon elszoktam a járást, igen nagy sajnálatomra ebben a csunya nedves, ködös téli időjárásban le kell mondanom arról az örömről, hogy a majális-utezai villájában meglátogassam s nagyon kérem, a mint teheti, látogatásával minket itt a „New-York“ szállodában megörvendeztetni. Igen szívesen üdvözöljük.

Teljes tisztelettel

Gr. *Kuun*“.

¹ A csíki kronika és erről nov. 7-dikén az Akadémiában tartott föl-olvasás iránt (mint a székely történelmi bizottság elnöke is) annyira érdeklődött, hogy külön tudósítást is kívánt affelől egy akademikus bizalmas ismerősétől, mint az illetőtől értesültem.

² Gr. Esterházy Ágnes, gr. Esterházy Kálmán, az Erd. Múzeum-egylet elnöke leánya, a szomszédos Branyicskáról.

Decz. 20-án tett látogatásom alkalmával kaptam tőle utolsó cikkének kéziratát „Az 1834-iki erdélyi országgyűlésről“, melynek közlését jelen füzetünk kezdi meg.

Kolozsvárról jan. 9-én ment fel Budapestre. Levélben búcsúzott el, mert betegségem miatt jan. 1-én tett látogatásom után többé nem kereshettem fel s ezt írásban jelentettem. Válasza s egyszerűs mind hozzám intézett utolsó levele így hangzik:

„Kolozsvár, 1905 január 7-dikén.

Igen tisztelt Tanár úr!

Igen sajnálom, hogy itt *Dáciában* (a régi római *mappa mundi* szerint) nem találkozhatunk s csakis „*Pannonia*“-ban fogjuk egymást viszontlátani.¹ Mi jövő hétfőn, azaz f. hó 9-dikén szándékozunk Budapestre menni, a hol aztán pár hónapot maradunk. Mindketten igen szívesen üdvözöljük dr. Nielsen tanár úrral együtt. Kedves nejét ő Nagyságát tiszteltetem.

Teljes tisztelettel

Gr. Kuun“.

¹ Érti a „*Pannonia*“ szállót Budapesten, a hol tavaly februárban találkoztunk s ez idén is találkozendók voltunk.

*

A mit *Dáciában* nem találhatott fel — egészsége visszanyerését — *Pannonia* sem adhatta vissza többé. Nehány hét múlva a régi „*Pannonia*“ területére a budai „Vöröskereszt kórházba“ költözött át, hogy erősbödő szívuját gyógyíttassa.

Valóságos búcsújáró helylyé vált e szomorú otthon, hol ismerőseit naponként a társalgó teremben fogadgatta. Midőn ott utóljára (márcz. végén) felkerestem, több erdélyi jó ismerőse társaságába találtam. „Milyen kedves napja a meglepetéseknek!“ mondotta belépésemkor. Tanúja voltam egyik legrégebb, gyermekkori barátnéjától való megható búcsúzásának. Majd egyedül maradván vele, sok kedves epizódot mondott el életéből. Utolsó szava hozzám a gr. Gyulai Lajos naplójáról szólt, melynek egy részlete füzetünkben olvasható. Nézzem át a kéziratot s ha kiméletlenül szól a napló valakiről, hagyjam ki, főkép „kiméljük a . . . . .kat!“

Nemes lelkének jellemző vonása.

Tavaszi nyiltával *Voloscaba* készült, az *Adriától* remélve üdülést.

A kegyetlen sors másként határozott. *Pannoniából Dáciába* tért vissza örök nyugalomra!

S. T. T. L.

Szádeczky Lajos.

Gúnyvers József császár ellen.

„*Transilvanicus echo 1787*“. II. József császár szabadelvű, bár a formahibák miatt alkotmányellenes intézkedései, elsősorban a kath. papság érdekeit sértvén, érthető, hogy miért támadja ez a rend a szenvedélyesség és gúny minden fegyverével a császár intézkedéseit, sőt személyét is. Ezt látjuk az alább közlendő „*Transilvanicus echo*“ czímet viselő költeményből is, melyet kétségkívül valamely kath. pap írt, esetleg másolt 1787-ben. Szerzőjét nem ismerjük, de valószínű, hogy erdélyi származású, vagy legalább is Erdélyben tartózkodó pap volt. A vers maga egy kézirat-gyűjteményben maradt fenn, melynek czíme: *Urbarium Liberae Regiaeque civitatis Tyrnaviensis. anno Domini 1714. confectum*, melyben több vegyes tartalmú, nagyrészt azonban történelmi vonatkozású XVIII. századi másolat található. A kérdéses vers a 338. lapon van.

A vers a következő:

<i>Transilvanicus</i>	<i>Echo.</i>
Tuba veritatis, dic nobis, quis sit Josephus Secundus?.....	Secundus.
Est ne regnorum sibi subjectorum pastor bonus?.....	Onus.
Praebetne se omnibus amabilem?	Bilem.
Caedem nobilem per Valachos rusticos factam dolet?.....	Olet.
Contra se loquentes stridet?	Ridet.
Contra Deum blasphemantes pungit?	Ungit.
Nationum privilegia, ut promisit, custodit?.....	Odit.
Amat religiosorum sacerdotes?.....	Dotes.
Abstersit monachorum lacrimas amaras?	Arat.
In collegiis, seminariis et aliis locis curat ut studia fluant? ...	Luant.
Quis hoc principe sacrilegas aedes Deo dicatas profanavit, plus quam mille?	Ille.
Scitne a bove distingvere Taurum?	Aurum.

E r g o.

Mereturne regni gubernaculum?	Cullum.
Et ut caput ejus coronetur digne?	Ignem.
Quis finis sperandus hujus principis Viennensis?.....	Ensis.
Quis hanc sumet per se vindictam: Turca, Borussia an Judaeus?	Deus.

Anno 1787.

Közli: Dr. Lukinich Imre.

Új könyvek.

Agathirsus (Meltz Hugó dr.): Ritter Bor (Bor vitéz) Ballade von *Johann Arany*. Nebst kurzem aesthetisch-mith. Kommenthar. Neue Ausgabe. Kolozsvár, Budapest, 1905 4-edrét 14 l.

Berzeviczy Albert: Beszéddek és tanulmányok I. II. k. Budapest 1905. Singer és Wolfner kiadása, 8-adrét 484 és 532 l. Ára ?

Békefi Remig: Emlékbeszéd Czobor Béla r. tag fölött (arczképpel.) A M. T. Akad. Emlékbeszédék XII. k. 10. sz. Bpest, 1905. 34 l. Ára 80 f.

Kardos Samu dr.: Báró Wesselényi Miklós élete és munkái. I. II. kötet. Budapest 1905. nagy 8-adrét LXIV, 514 és 613 l., képekkel, ára díszes vászonkötésben 30 korona.

Kollányi Ferencz: A Magyar Nemzeti Muzzeum. Széchenyi országos könyvtára 1802—1902. I. kötet: A könyvtár megalapításától gróf Széchenyi Ferencz haláláig. Budapest, 1905. 8-adrét, 485 l. képekkel.

Márki Sándor dr.: Kolozsvár neve (Különlenyomat a Földrajzi közleményekből). Budapest, 8-adrét 23 l. (Ugyanott németül is.)

Márki Sándor dr.: Szent Paulinus és az arabok. 18. l.

Márki Sándor dr.: Mátyás király és az iskola (Különnyomat a „Család és iskola” 1904. évfolyamából) 14 lap.

Nemes Családok I. kötet. (A „Magyar Nemzeti Zsebkönyv” II. része.) Kiadja a M. Heraldikai és Genealogiai Társaság. Budapest, 1905. kis 8-adrét, VIII. és 664 lap.

Pecz Vilmos: A classica philologia jövője, tekintettel hazai viszonyainkra. Székkfogaló. (A M. T. Akadémia nyelv- és széptud. Értekezései XIX. k. 5. sz.) Budapest, 1905. 31 l. Ára 60 f.

Petri Mór dr.: Szilágy vármegye monographiája. Szilágy vármegye törvényhatóságának megbízásából írta. — VI. kötet. Kiadja Szilágy vármegye közönsége. 1904. Nagy 8-adrét 840 lap. Az egész munka (hat kötet) ára 48 k.

Pór Antal dr.: Keszei Miklós. (A M. Történelmi életrajzok sorozatában), Budapest, 1904. 8-adrét, 121 lap.

Radvánszky Béla br.: Balassa és Rimay barátsága. Budapest, 1904. 8-adrét, 27 lap.

Radvánszky Béla br.: Radvánszky János versei (1666—1732). Bpest, 1905. 55 lap.

Sebestyén Béla: A román nemzetiségi politika. Budapest, 1905. 69 l. Ára 1 k.

Schneider Karl: Dr. Abel v. Barabás: Makrays Liedertrilogie, Stuttgart, 1905. 8-adrét 49 l.

Schneller István: Paedagogiai Dolgozatok. II. k. Németországi tanulmányút a gyakorlati tanárképzés dolgában. Budapest, 1905. 623 l.

Téglás Gábor: Az alföldi sánczok Maros-Dunaközi csoportjának helyrajza és technikai szerkezete (16 ábrával). (A M. T. Akadémia tört. értekezései XX. k. 2. sz.) Bpest, 1905. 44 l. Ára 60 f.

Téglás Gábor: Emlékbeszéd Torma Károly r. tag fölött. (A M. T. Akad. Emlékbeszédék XII. k. 9. sz.) Bpest, 1905. 32 l. Ára 60 f.

Vikár Béla: Somogy megye népköltése. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. Budapest, 1905. kis 8-adrét 472 l. Ára 6 korona.